

J. P. Filedt Kok

De betekenis van schenkingen en legaten voor de collectievorming van het Rijksmuseum

Meer dan eens is er op gewezen dat de huidige samenstelling van de verzamelingen van het Rijksmuseum het resultaat is van een historisch proces, waarin naast toevalsfactoren veranderende opvattingen en bewuste keuzen een belangrijke rol spelen. Anders dan bij musea waar een enkele particuliere verzameling de basis vormt, is in 1885 in het nieuwe Rijksmuseumgebouw een aantal uiteenlopende collecties ondergebracht, deels uit het bezit van de Nederlandse staat, deels uit dat van de stad Amsterdam. Deze collecties waren op hun beurt opgebouwd uit overheidsbezit en particuliere verzamelingen. Even belangrijk als de schutters- en regentenstukken uit oud bezit van de stad Amsterdam is de in 1854 aan de stad nagelaten verzameling schilderijen van A. van der Hoop voor het beeld dat het Rijksmuseum thans van de zeventiende-eeuwse Nederlandse schilderkunst geeft. Het *Joodse bruidje* van Rembrandt (afb. 7), *Ruisdaels Molen bij Wijk bij Duurstede* en de *Waterval*, Vermeers *Brieflezende vrouwtje* (afb. 8) en beroemde werken van onder meer Frans Hals, Pieter de Hooch en Jan Steen uit de collectie Van der Hoop behoren tot de schilderijen die uit het Rijksmuseum niet meer weg te denken zijn. Ook voor enkele andere collectieonderdelen uit rijksbezit vormen particuliere verzamelingen de basis. Zo zijn enkele honderden stukken Chinees en Japans porselein en lakwerk uit de schenking aan Koning Willem I van de sinoloog J. Th. Royer (1737-1808) via het

Koninklijk Kabinet van Zeldzaamheden als onderdeel van het Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst het Rijksmuseum binnengekomen.¹ Ook het ontstaan van de nationale prentverzameling, het Rijksprentenkabinet, eerst ondergebracht in de Koninklijke Bibliotheek, vervolgens in het Trippenhuus en later in het Rijksmuseum, is te danken aan de aankoop van de schitterende achttiende-eeuwse grafiekcultuur van P. C. baron van Leyden door Koning Lodewijk Napoleon.²

In de honderd jaar sinds de opening van het nieuwe Rijksmuseum-gebouw hebben de collecties een enorme groei doorgemaakt, waarin naast aankopen en bruiklenen schenkingen en legaten een grote rol hebben gespeeld. Aan dit laatste aspect van de verzamelingsgeschiedenis van het Rijksmuseum is dit *Bulletin* gewijd. Zoals hierna zal blijken, is het ontstaan van nieuwe verzamelgebieden als de Aziatische kunst en van deelcollecties als de Delftse ceramiek in belangrijke mate te danken aan schenkingen en legaten van particuliere verzamelaars.

In het bijna veertigjarige bestaan van het *Bulletin van het Rijksmuseum* zijn niet alleen schenkingen uit de naoorlogse periode behandeld en afgebeeld, maar is ook in historisch perspectief aandacht besteed aan de persoonlijkheden van belangrijke schenkers en de samenstelling van hun verzamelingen.³ Ook in bestandscatalogi zijn schenkingen in het kader van de geschiedenis van de betref-

Afb. 1. Reinier Vinkeles naar ontwerp van Jan Gerard Waldorp, Diploma voor de weldoeners van het 'Nationaal Kunstkabinet', 1803. Ets, 210 x 225 mm. Rijksprentenkabinet, Rijksmuseum Amsterdam.

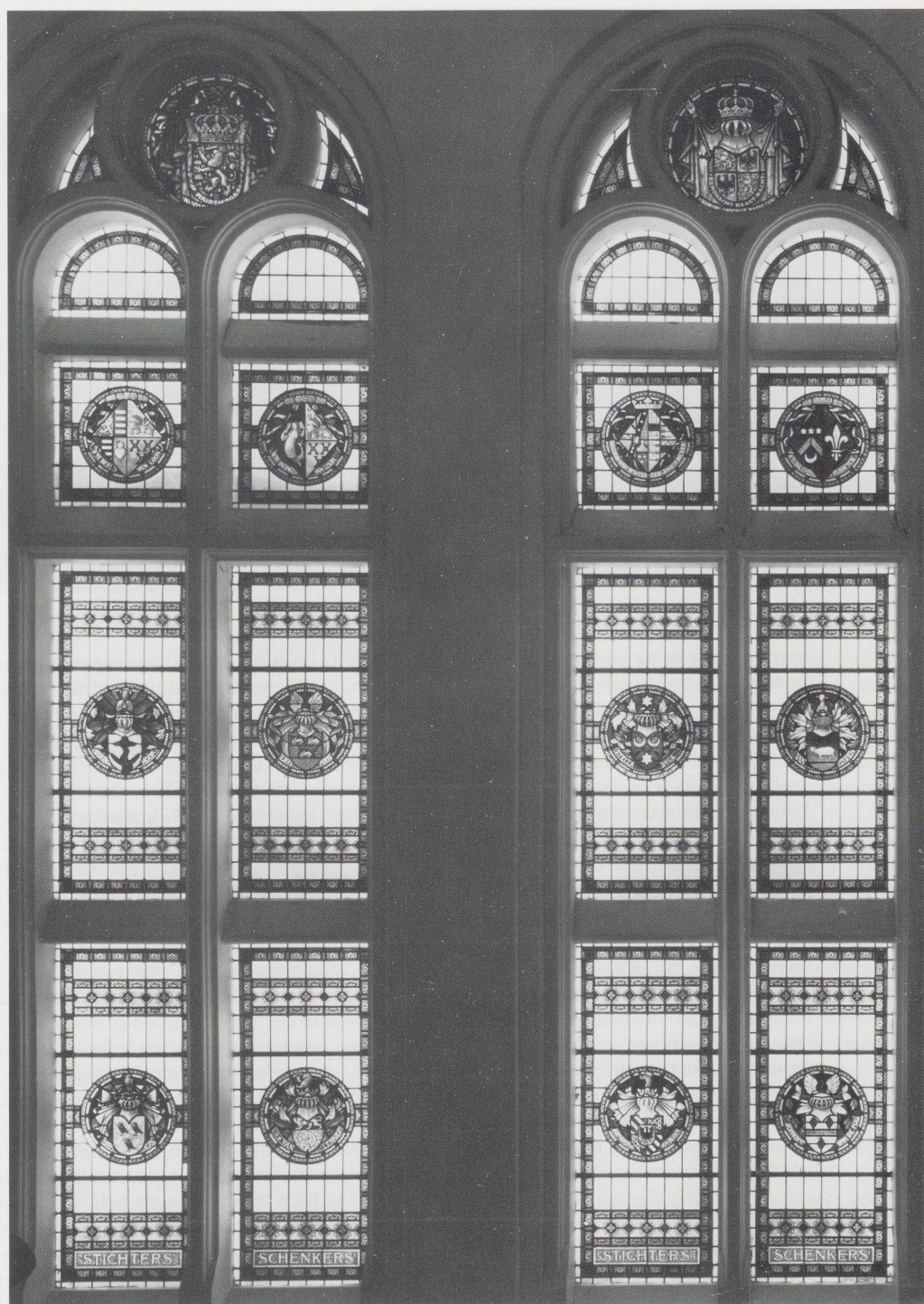
fende collectie behandeld.⁴ Het is de bedoeling om in grote lijnen te laten zien welke rol schenkingen en legaten in de loop der tijden voor de collectievorming van de verschillende verzamelafdelingen hebben gespeeld. In het nieuwe Rijksmuseum-gebouw, dat in 1885 werd geopend, waren naast de thans verdwenen Rijks Verzameling Gipsafgietelen de volgende afdelingen ondergebracht: – het Rijks Museum van Schilderijen, waaraan toegevoegd het schilderijenbezit van de Stad Amsterdam en de Rijks Verzameling van Kunstwerken van Moderne Meesters; – het Rijks Kabinet van Prenten en Teekeningen; – het Nederlandsch Museum van Geschiedenis en Kunst.

Zij vormen de basis voor de huidige verzamelafdelingen: het Nederlandsch Museum werd in 1927 gesplitst in een afdeling Beeld-

houwkunst en Kunstnijverheid en een afdeling Vaderlandse – later Nederlandse – Geschiedenis. De afdeling Aziatische Kunst ontstond toen in 1952 de collectie van de Vereniging van Vrienden der Aziatische Kunst uit het Stedelijk Museum werd ondergebracht. De geschiedenis van het Rijksmuseum van Schilderijen begint in 1800 met de opening van de Nationale Konst-Gallery in het Huis ten Bosch in 's-Gravenhage, die na de nodige omzwervingen in 1815 uiteindelijk omgedoopt tot Rijks Museum en met het prentenkabinet in het Trippenhuis wordt ondergebracht. In de eerste decennia van zijn bestaan spelen schenkingen in collectievorming een ondergeschikte rol, al wordt reeds in 1803 een diploma weldoeners van het 'Nationaal Kunstkabinet' vervaardigd, ontworpen door Jan Gerard Waldorp en gegraveerd door Reinier Vinkeles (afb. 1). De

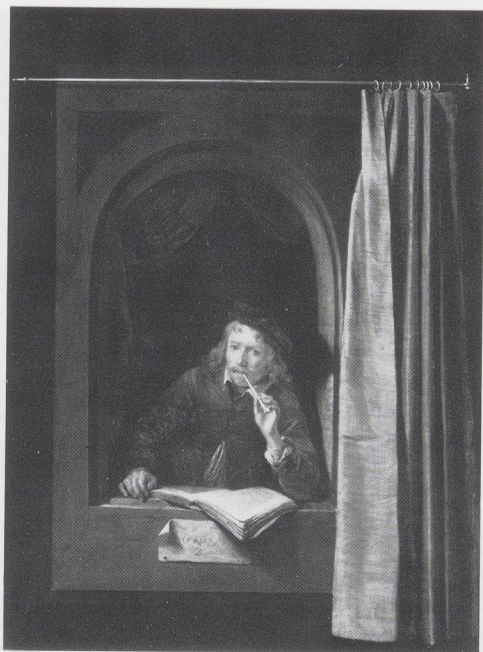

Afb. 2. Jacobus le Nobel, Glas-in-loodraam met wapens van de schenkers en stichters van Rijksmuseum (onder meer van Van der Hoop, Liotard, Bredius, Van Lennep, Jonkheer van der Poll) ontworpen in 1905. Trapportaal van de ingang West, Rijksmuseum.

Afb. 3. Gerard Dou, Zelfportret. Paneel, 48 × 37 cm. Rijksmuseum, Amsterdam. Legaat L. Dupper Wzn. in 1870.

eerste helft van de negentiende eeuw was voor het Nederlandse museale bestel door het ontbreken van overheidssteun een periode van gemiste kansen, culminerend in de verkoop in 1850 van de particuliere verzameling van Koning Willem IIe; zelfs enkele belangrijke verzamelingen die aan de overheid waren aangeboden verlieten Nederland, zoals de verzameling van Ridder Florent van Ertborn (die in Antwerpen onderdak vond) en de collecties van J. G. baron Verstolk van Soelen en D. Vis Blockhuysen, die in respectievelijk 1845 en 1869 als legaat aan de Gemeente Rotterdam waren aangeboden, maar vanwege de verschuldigde successierechten werden geweigerd. De kans die met de verzamelingen van Willem II en Van Ertborn bestond om een internationaal georiënteerde schilderijencollectie op het hoogste niveau op te bouwen, bleek daarmee voor goed verkeken te zijn.

1870–1940: schenkingen van grote collecties en enkele stukken

Pas in het derde kwart van de negentiende eeuw veranderde het klimaat en begon met

Afb. 4. Jacob van Ruisdael, Gezicht op Haarlem. Doek, 43 × 38 cm. Rijksmuseum, Amsterdam. Legaat L. Dupper Wzn. in 1870.

de stichting van het nieuwe gebouw een bloeiperiode voor het Rijksmuseum, waarbij de schenkingen en legaten tot de tweede wereldoorlog de belangrijkste bron voor de groei en de enorme verbreding van de verzamelingen vormden. De betekenis van schenkers voor het Rijksmuseum werd ook in het museum zelf tot uitdrukking gebracht in de glas-in-loodramen uit 1905 met de wapens van schenkers en stichters in de trappenhuisen van de hoofdingangen west en oost (afb. 2). Zoals dit ook uit het decoratieprogramma van het nieuwe, in 1885 voltooide gebouw blijkt, richtte het Rijksmuseum zich in de late negentiende eeuw vooral op de nationale identiteit in geschiedenis, cultuur en kunst en daarbij met name op de bloeiperiode van de Nederlandse kunst in de zeventiende eeuw.

Het lijkt dan ook niet toevallig, dat in de drie belangrijke verzamelingen, die in de loop van de tweede helft van de negentiende eeuw als schenkingen naar het Rijksmuseum kwamen, het accent op de schilderkunst van de Nederlandse Gouden eeuw ligt. Het eerste belangrijke legaat aan het Rijks-

Afb. 5. Toegeschreven aan Ferdinand Bol, Portret van Elisabeth Jacobsdr. Bas. Doek, 118 × 91,5. Rijksmuseum, Amsterdam. Legaat jonkheer J. S. H. van de Poll in 1880, als Rembrandt.

museum was afkomstig van de Dordtse verzamelaar Leendert Dupper (1799–1870): 64 zeventiende-eeuwse schilderijen, onder meer van Gerard Dou (*Zelfportret*, afb. 3), Nicolaas Maes, Jan van Goyen (*Twee eiken*) en Jacob van Ruisdael (*Gezicht op Haarlem*, afb. 4 en *Winterlandschap*). Het legaat van jonkheer J. S. H. van de Poll (1837–1880) was grotendeels afkomstig uit de befaamde verzameling Hendric Muilman en omvatte 52 schilderijen, waaronder veel familieportretten, het destijds aan Rembrandt toegeschreven *Portret van Elisabeth Bas* (afb. 5) en de *Dansles* van Jan Steen (afb. 6). In betekenis en omvang werden beide collecties ver overtroffen door de reeds genoemde collectie A. van der Hoop (1778–1854) van 225 schilderijen, die in 1854 aan de Stad Amsterdam werd nagelaten (afb. 7–8). Oorspronkelijk ondergebracht als het Museum Van der Hoop in het Oudemannenhuis te Amsterdam, kreeg de collectie in 1885 een plaats in het Rijksmuseum. Hoewel Van der Hoop ook werk van eigentijdse meesters in zijn collectie opnam, geeft de verzameling vooral een klassiek overzicht op topniveau van de

Afb. 6. Jan Steen, 'De Dansles'. Doek, 68,5 × 59. Rijksmuseum, Amsterdam. Legaat jonkheer J. S. H. van de Poll in 1880.

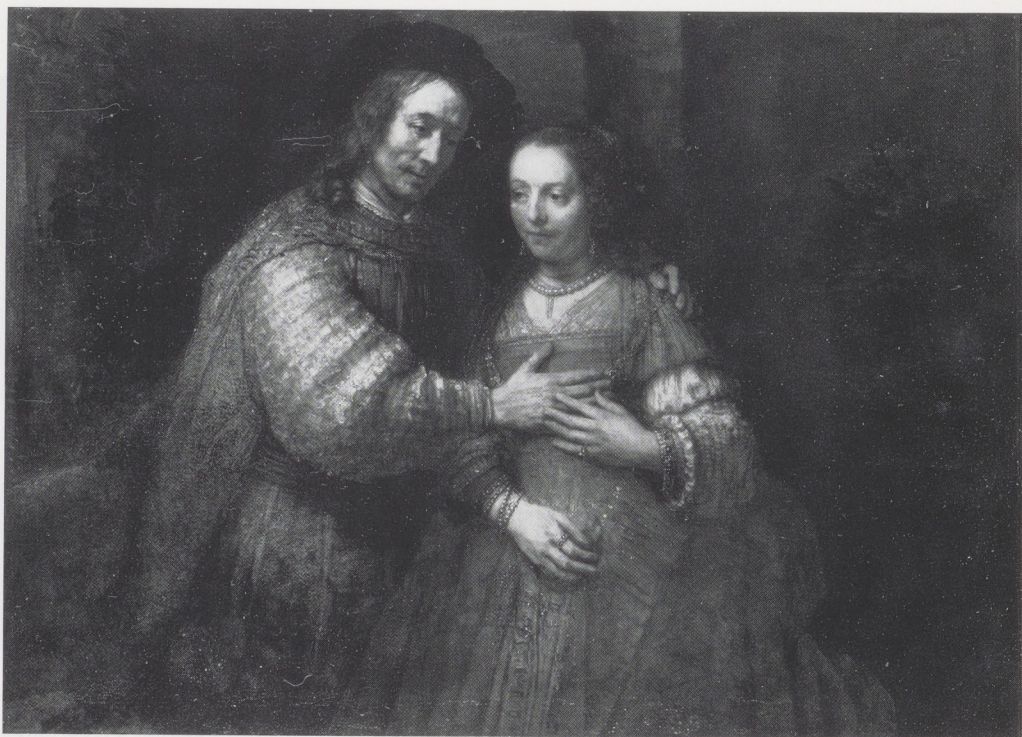

zeventiende-eeuwse Nederlandse schilderkunst.⁶ Niet alleen deze collectie werd in het nieuwe Rijksmuseum in een grote aparte zaal (Museum Van der Hoop) tentoongesteld, maar er waren onder de schilderijen zalen op de eerste verdieping ook een Dupperzaal en een Van de Pollzaal.⁷

Een unieke gift vormen de 15 pastels van Jean-Etienne Liotard (1798–1889), die in 1873 door een kleindochter van de kunstenaar werden geschonken (afb. 9), waaraan een andere kleindochter er in 1885 nog eens zes toevoegde. In omvang en kwaliteit wordt dit uitzonderlijke ensemble van de Zwitserse kunstenaar, die lange tijd als portrettist in Nederland werkzaam was, alleen overtroffen door dat in zijn geboortestad Genève.⁸ Al in 1885 waren twee groepen familieportretten het Rijksmuseum binnengekomen: de schenking van J. S. R. van de Poll (1805–1888), waaronder een prachtig paar portretten van Frans Hals (afb. 10), en het eerder genoemde legaat van jonkheer mr. J. de Witte van Citters (1817–1876), dat deel uitmaakte van het Nederlandsch Museum. In 1884 kwamen de Van Riebeeckportretten als schenking van

Afb. 7. Rembrandt, 'Het Joodse bruidje', ca. 1665. Doek, 121,5 × 166,5 cm. Rijksmuseum, Amsterdam. Verzameling A. van der Hoop, legaat in 1854 aan de Stad Amsterdam, sinds 1885 in bruikleen.

Afb. 8 (onder). Johannes Vermeer, Brieflezende vrouw. Doek, 46,5 × 39 cm. Rijksmuseum, Amsterdam. Verzameling A. van der Hoop, legaat in 1854 aan de Stad Amsterdam, sinds 1885 in bruikleen.

jonkheer mr. J. H. F. K. van Swinderen in het Rijksmuseum. Meer portretten uit familiebezit kwamen omstreeks 1900 dankzij verschillende legaten naar het Rijksmuseum: in 1903 met het legaat A. A. des Tombe nog een tweede groep familieportretten uit het bezit van diens zwager jonkheer mr. J. de Witte van Citters, en in 1905 verschillende portretten van de familie Bakhuysen (met een aanzienlijk aantal tekeningen van Bakhuysen), nagelaten door een afstammeling van de zeeschilder Ludolf Bakhuysen, mejuffrouw Maria Elisabeth van de Brink.⁹

In de late negentiende eeuw streefde het Rijksmuseum er naar een zo compleet mogelijk beeld van de zeventiende-eeuwse nationale schilderschool te geven, waarbij ook gepoogd werd het werk van tientallen kleine meesters, van wie de levensdata door recent archiefonderzoek ontdekt waren, te tonen. Dit streven resulteerde in schenkingen en legaten.¹⁰

Er bestaat nauwelijks twijfel aan dat de

Afb. 9. Jean-Etienne Liotard, Portret van een vrouw in turks costume. Pastel op perkament, 100 × 75 cm. Rijksmuseum, Amsterdam. Legaat van de kleindochter van de kunstenaar, mej. M. A. Liotard, 1873.

Afb. 10 (onder). Frans Hals, Portret van een man, mogelijk Nicolaes Hasselaer. Doek, 79,5 × 66,5 cm. Rijksmuseum, Amsterdam. Schenking jonkheer J. S. R. van de Poll, 1885.

nieuwbouw van het Rijksmuseum, waarvan het grote aantal zalen voor het eerst de mogelijkheid bood om een aanzienlijk aantal schilderijen en kunstvoorwerpen te tonen, het doen van grote schenkingen gestimuleerd heeft. Dit geldt niet alleen voor het Rijksmuseum voor schilderijen maar ook voor het Nederlandsch Museum van Geschiedenis en Kunst.

Al in 1855 was bij uitzondering aan het Rijksmuseum voor Schilderijen een kunstwerk van zilver nagelaten. Mevrouw Jacob Tirion-Scheltes legateerde toen het beroemde, uit het bezit van Anthony Grill afkomstige, vermoedelijk Venetiaanse Atlasbeeld op een voetstuk (afb. 11), waarop Paulus van Vianens plaquette met *Mercurius en Argus* uit 1610 was gemonteerd.

De impuls voor het aanleggen van een openbare verzameling van oude kunstnijverheid ging geheel uit van particulieren. Vanaf de oprichting in 1858 stelde het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap (K.O.G.) zich het vormen van een keurcollectie op dit gebied ten doel, naar het voorbeeld van het South Kensington Museum (thans het Victoria and Albert Museum). Door dit Genootschap werden vele belangrijke meubelen, voorwerpen van goud en zilver, onedele metalen, ceramiek en glas aangekocht of als schenking of legaat verworven, die als bruikleen van het K.O.G. thans nog een wezenlijk onderdeel uitmaken van de vaste opstelling in de afdeling beeldhouwkunst en kunstnijverheid. In 1860 legateerde de schilder Nicolaas Pieneman het Genootschap verschillende belangrijke glazen en meubels. Pieneman schijnt ook Koning Willem III met wie hij bevriend was gestimuleerd te hebben tot het schenken van een aantal glazen, waaronder een beroemde glazen bokaal met een Antwerpse vergulde zilveren voet en deksel uit 1539.

Met de stichting van het Nederlands Museum voor Geschiedenis en Kunst in 's-Gravenhage in 1875 (waarin het Koninklijk Kabinet van Zeldzaamheden opging) en het overbrengen van dit Museum naar het Rijksmuseum in Amsterdam, tien jaar later, werd de opbouw van een Nationale collectie van overheidswege aangepakt, waarbij de

Afb. 11. Venetië (Cristoph Jamnitzer?), Atlasbeeld van zilver, ca. 1615, h. 29 cm. Rijksmuseum, Amsterdam. Legaat mevrouw Jacob Tirion-Scheltes, 1855.

Afb. 12. G. H. Hoolaart, diamantgravure in stiptechniek op een Engels of Zuidnederlands kelkglas, 1775, hoogte 15,9 cm. Rijksmuseum, Amsterdam. Legaat mr. A. J. Enschedé, 1896.

door het K.O.G. bijeengebrachte collectie aan het Museum in bruikleen werd gegeven. De apotheker David H. de Castro Dzn. legateerde in 1890 de belangrijke glascollectie van zijn vader nog aan het K.O.G. De verzameling werd pas in 1896 overgedragen aan het Rijksmuseum, omdat niet eerder aan de eis van een passende opstelling kon worden voldaan. Direct aan het Rijksmuseum werden enkele glazen van de schrijver J. Kneppelhout (Klikspan) in 1886 en de grote glascollectie van mr. A. J. Enschedé in 1896 gelegateerd; met het laatste legaat kwam een keurcollectie op het gebied van Nederlands ongedecoreerd glas, glas à la façon de Venise, en Duits glas het Rijksmuseum binnen, alsmede hoogtepunten op het gebied van de Nederlandse diamant-, rad- en stipgravure (afb. 12).

Niet alleen voor de zilverscollectie (onder meer de Courtenschaal uit 1567), maar ook voor de meubels is het legaat van Jonkheer J. de Witte van Citters uit 1877 van belang; het bevatte onder meer de unieke beeldhouwde guerdons met de wapens van Johan Boudaan en Anna Maria Hoeufft. Behalve belangrijk zilver kwam uit het legaat van F. G. S. baron van Brakell tot den Brakell uit 1878 ook een aantal gouden voorwerpen: horloges, dozen en een wandelstokknop van Metayer uit 1750. Omvangrijk was ook de samenhangende collectie van miniatuur-zilver die het museum in 1898 als legaat van mevrouw Taudin Chabot-Provo Kluit ontving. Het meest spectaculaire legaat op het gebied van de edelsmeedkunst uit deze tijd is ongetwijfeld de gouden beker van Michiel Adriaansz. de Ruijter, met de in email

Afb. 13. Nicholaas Loockemans, Gouden beker van Michiel Adriaansz. de Ruijter, met in email geschilderde voorstelling van de Tocht naar Chatham, 1668, h. 30 cm, met foudraal. Rijksmuseum, Amsterdam. Legaat douairière W. J. graaf van der Goltz-des Tombe, 1892.

Afb. 14 a/b. Johann Blum, Zilveren historischepenning voor het huwelijk van Prins Willem II en Prinses Maria van Engeland, 1641, diameter 7,2 cm. Rijksmuseum, Amsterdam. Legaat J. M. van Gelder Enschedé, 1885.

geschilderde voorstelling van de Tocht naar Chatham, in 1668 vervaardigd door de Haagse meester Nicholaas Loockemans (afb. 13), die in 1892 werd nagelaten door douairière W. J. graaf van der Goltz-des Tombe.¹¹ De verzameling van 4500 historischepenningen van J. M. van Gelder (afb. 14) en een zelfde aantal penningen van andere aard werd door diens weduwe en zijn kinderen in 1885 aan het Museum geschonken en vormt, na die van het Koninklijk Penningkabinet, de tweede verzameling op dit gebied in Nederland.

Onder het directoraat van Johan Philip van der Kellen, in de jaren 1876–1896 en 1898–1903, kwam het Rijksprentenkabinet tot bloei: de verzameling grafiek maakte een enorme groei door, gespecialiseerde verzamelingen ontstonden, onder meer historie-

Afb. 15. Hendrick Goltzius, Portret van militair. Zilverstift op groen geprepareerd papier, 88 × 63 mm. Rijksprentenkabinet, Rijksmuseum, Amsterdam. Legaat D. Franken, 1898.

prenten (door aankoop: de atlas Frederik Muller) en portretten (door schenking: de collectie Franken), en er werd aan de opbouw van een systematisch overzicht van de Nederlandse tekenkunst begonnen.¹² Het reeds genoemde legaat De Witte van Citters uit 1877 bevatte naast tekeningen een band met de gravures van Albrecht Dürer, afkomstig uit het bezit van de Antwerpse geograaf Abraham Ortelius. Het legaat in 1892 van jonkheer mr. P. A. van de Velden omvatte vooral tekeningen en aquarellen uit de negentiende eeuw, waarmee een aanzet tot de collectie 'modernen' werd gegeven.¹³ In 1897 schonk A. N. Godefroy zijn prenten en boekerij, vooral op het gebied van de architectuur, ornament en heraldiek aan het Rijksmuseum. Mede dankzij de groeiende bibliotheek van het Rijksmuseum werd het Rijksprentenkabinet in de late negentiende eeuw een instelling waar men zich over de kunst van Nederland kon documenteren. Door schenkingen kwam een groot aantal documenten van en over kunstenaars in het Rijksprentenkabinet. Dankzij Van der Kellen werd het

Afb. 16. Adriaan van de Venne, 'Hoe zoet is de liefde.' Pen en penseel op wit papier, 260 × 180 mm. Rijksprentenkabinet, Rijksmuseum, Amsterdam. Legaat D. Franken, 1898.

Afb. 17 (rechtsboven). Kinderprent, achttiende eeuw 'De Papegay in 't Groene Wout', Uitgave Kannevet. Rijksprentenkabinet, Rijksmuseum, Amsterdam. Schenking F. G. Waller 1923.

Afb. 18 (rechtsonder). Rembrandt, Studie voor een Aanbidding der koningen, Pen op papier, 177 × 159 mm. Rijksprentenkabinet, Rijksmuseum, Amsterdam. Legaat C. Hofstede de Groot, 1930.

Rijksprentenkabinet een studiecentrum voor de Nederlandse grafiek. Er bestond een nauwe band tussen het Rijksprentenkabinet en Daniël Franken Dzn. (1838–1898), die ook mede-oprichter was van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, en reeds in 1871 zijn collectie portretgravures schonk. Zijn legaat aan het Rijksmuseum sluit aan bij zijn belangstelling voor (kunst)historie en prentkunst. Onder de 49 schilderijen, die tot dat legaat behoren, zijn er veel die een beeld geven van de zeden en gewoonten uit de zeventiende eeuw: veel werk van Adriaan van de Venne, waaronder diens *Haven van Middelburg* uit 1625. Behalve het complete prentwerk van Jan van der Velde (waarvan hij met Van der Kellen een catalogus samenstelde) liet Franken aan het Rijksprentenkabinet een grote collectie Nederlandse tekeningen na, onder meer van Van de Venne (afb. 16), De Gheyn, Goltzius (afb. 15) en Rochussen. Onder de door hem nagelaten kunstnijverheid komt aan Lutma's vier zilveren begrafenisschilden de ereplaats toe.¹⁴

De Papegay in 't Schoot 't Wout/

Draagt een kiterd van geteete gout.

De Papegay in 't Wout.

Tot Amsterdam, by J. VANHEWET, Boekverkooper in de Nieu, in de Gekroonde Jugs Bygh.

Net zoals zijn vriend Franken, waarmee hij een nieuwe editie van diens boek over Adriaen van de Venne voorbereidde,¹⁵ combineerde de jongere grafiekiefhebber F. G. Waller (1867–1934) zijn belangstelling voor kunsthistorisch onderzoek en documentatie op het gebied van de prentkunst met een bijzonder verzamelinstinct, dat aan het Rijksprentenkabinet ten goede kwam. Verzamelingen op ongewone gebieden als ex libris, sierpapier en kinderprenten – die met maar liefst 7600 bladen de belangrijkste ter wereld is (afb. 17) –, werden door Waller in respectievelijk 1913, 1917, en 1923 aan het Rijksprentenkabinet geschonken. Zijn omvangrijke verzameling veilingcatalogi van het begin van de achttiende eeuw tot de jaren dertig van deze eeuw werd vanaf 1933 in gedeelten overgedragen. Kort voor zijn overlijden schonk Waller het Rijksmuseum twee prachtige landschapsschilderijen, gezichten in 's-Graveland van P. G. van Os, en 68 tekeningen. Na zijn dood volgden nog 38 tekeningen en enkele duizenden prenten als legaat. Maar van nog veel groter belang voor het Rijksprentenkabinet was dat uit het door hem nagelaten vermogen het F. G. Waller-Fonds ontstond. In 1984, bij het vijftigjarige bestaan van dit fonds dat later in dit artikel aan de orde komt, is een nummer van het *Bulletin van het Rijksmuseum* gewijd aan de betekenis, de persoon en de verzamelingen van deze weldoener van het Rijksprentenkabinet.¹⁶

Hoewel de carrière van de kunsthistoricus en Rembrandtkenner Cornelis Hofstede de Groot (1863–1930) als directeur van het Rijksprentenkabinet kortstondig (1896–'97) en weinig succesvol was, besloot hij al in 1906 zijn collectie van 65 Rembrandttekeningen aan het kabinet in bruikleen te geven en bij testament na te laten. Ondanks het feit dat naar het huidige inzicht van de 65 bladen thans nog 29 aan Rembrandt zelf kunnen worden gegeven (afb. 18), vormt de collectie de belangrijke kern van het huidige bestand aan tekeningen van Rembrandt en zijn leerlingen. Aan Hofstede de Groot dankt het Rijksmuseum ook zijn enige schilderij van Hercules Segers, *Riviergezicht*.¹⁷ Tussen beide wereldoorlogen, tot het ter

beschikking komen van het Waller-Fonds, stagneerde het aankoopbeleid in het Rijksprentenkabinet als gevolg van teruglopende middelen. Wel werd een aantal belangrijke groepen tekeningen en prenten door schenkingen en/of legaten aan het bezit van het Rijksprentenkabinet toegevoegd: een schenking van A. Pit in 1913; Franse negentiende-eeuwse etsen; de schenking C. P. D. Pape uit 1918: 203 tekeningen; het legaat P. Langerhuizen dat het mogelijk maakte op de veiling van diens tekeningencollectie in 1919 50 bladen aan te kopen; het legaat J. G. de Groot Jamin in 1921 met 465 tekeningen en 1057 prenten.¹⁸ Uit dit laatste legaat kwam ook een groep negentiende-eeuwse sieraden. Als schenking kwam in 1936 de door M. P. Voûte jr. aangelegde keurcollectie van Engelse negentiende- en vroeg twintigste-eeuwse grafiek in het Rijksprentenkabinet. Deze schenking werd op verrassende wijze onlangs aangevuld door de overdracht van

Afb. 19. Delft, viool van faïence, ca. 1690–1720. Rijksmuseum, Amsterdam. Collectie John F. Loudon, geschonken door vijf kinderen van diens broer jonkheer mr. J. Loudon, 1916.

Afb. 20 (linksonder). De opstelling van de Delftse faïence uit de verzameling John F. Loudon in de Eregerij van het Rijksmuseum omstreeks 1930. Deze collectie werd in 1916 geschonken door vijf kinderen van jonkheer mr. J. Loudon, de broer van jonkheer John F. Loudon.

vijftig etsen van Muirhead Bone uit dezelfde collectie door de erven van de verzamelaar (zie *Keuze*, afb. 27).

Binnen het Nederlands Museum voor Kunst en Geschiedenis hebben schenkingen in deze periode een tamelijk incidentele rol bij de collectievorming gespeeld, met uitzondering van het glas waarop al werd ingegaan en van de ceramiek, in het bijzonder het Delfts aardewerk. Elders in dit nummer wordt aandacht besteed aan de vorming en schenking in 1916 van de prachtige verzameling Delftse ceramiek van J. F. Loudon (1821–1895), door diens erven (zie pp. 232–239). De schenking van bijna 450 stukken voorzag in een ernstige leemte op een verzamelgebied dat in die jaren welhaast als een equivalent van de zeventiende-eeuwse Nederlandse schilderkunst werd beschouwd. De schenking werd geregeld bij een speciale wet, die de erven vrijstelde van het betalen van successierechten en beloofde dat de objecten bij elkaar, in de John F. Loudonzaal, werden geplaatst. Bij de herinrichting door de toenmalige hoofddirecteur, dr. F. Schmidt-Degener, in de jaren dertig kreeg de verzameling de best denkbare centrale plaats in de Eregerij, waar de Delftse ceramiek in vitrines te midden van zeventiende eeuwse meubels en 'decoratieve schilderkunst' werd opgesteld (afb. 20). Tussen beide wereldoorlogen werd de ceramiekverzameling door legaten aanzienlijk uitgebreid: E. van Hoboken van Rhoon, Pendrecht en Oudelande (1925), 80 stuks Delfts faïence; J. G. A. N. de Vries (1925), ruim 700 stuks Europees en Chinees porselein; en J. Spoor (1936), ruim 100 stuks Chinees en Europees porselein.

Na de in de negentiende eeuw tot stand gekomen schenkingen en legaten aan het K.O.G., die aan het museum in bruikleen zijn gegeven, is de meubelverzameling niet vaak langs deze weg verrijkt. Tussen de wereldoorlogen waren er echter twee hoogtepunten. In 1926 schonk Ph. D. baron van Pallandt van Eerde een van kasteel Eerde afkomstige vroeg achttiende-eeuws ledikant, dat behangen is met Chinees, gedeeltelijk geborduurd damast en als het fraaiste bewaard gebleven Nederlandse bed uit deze periode kan worden beschouwd. En in 1934 werd uit de nala-

Afb. 21. Adriaan de Vries, *Bacchus vindt Ariadne op Naxos*, ca. 1610. Bronzen reliëf, 52,5 × 42 cm. Rijksmuseum, Amsterdam. Geschonken door de N.V. Internationale Antiquiteitenhandel te Amsterdam in 1935.

tenschap van mevrouw A. S. M. van Tienhoven-Hacke het oudste poppenhuis in de verzameling, daterend uit omstreeks 1676, geschonken, dat sindsdien samen met het grotere, latere exemplaar dat al in 1821 voor het Koninklijk Kabinet was gekocht, tot de grootste trekpleisters van het museum behoort.

Tijdens het interbellum werden voor de verzameling edelsmeedkunst geen grote aankopen gedaan. Dat de collectie toch groeide was te danken aan legaten en schenkingen als die van mevrouw J. M. von Hemert-van der Meulen (1930) en J. A. Z. graaf van Rechteren Limpurg (1937 en 1943). Het legaat van mevrouw E. C. J. VerLoren van Themaat-de Pesters uit 1919 bevatte enkele van de eerste belangrijke achttiende-eeuwse Nederlandse zilveren voorwerpen in de verzameling, waaronder het paar Amsterdamse kandelabers uit 1738, gemaakt voor kapitein Schrijver. In 1933 liet de heer L. W. S. Burger het beroemde Haags zilveren servies uit 1803 uit het bezit van Alexander Gogel aan het museum na.¹⁹

De verzameling beeldhouwkunst heeft in het algemeen weinig van legaten en schenkingen

mogen profiteren. Een uitzondering van de eerste orde is het enige werk in de collectie van de grootste Nederlandse beeldhouwer, Adriaen de Vries. Diens bronzen reliëf *Bacchus vindt Ariadne op Naxos* (afb. 21) werd in 1935 geschonken door de N.V. Internationale Antiquiteitenhandel te Amsterdam. Opmerkelijk is de groei van de collectie 'moderne kunst' door bruiklenen, schenkingen en legaten in de eerste decennia van de twintigste eeuw. Daarover en met name over de rol die de onderdirecteur van de afdeling schilderijen, W. J. Steenhoff, hierbij gespeeld heeft, is onlangs uitvoerig door J. F. Heijbroek in dit *Bulletin* bericht.²⁰ De opbouw van de collectie 'moderne kunst' is des te opmerkelijker, omdat in 1889 voor het laatst een schilderij van een levende meester (een landschap van Gabriël) is aangekocht en het actief verzamelen van hedendaagse kunst daarna was overgelaten aan de Vereeniging tot het Vormen van een Openbare Verzameling van Hedendaagsche Kunst (beter bekend als de Vereniging met de Lange Naam), waarvan de collectie in het in 1895 geopende Stedelijk Museum werd ondergebracht. Desondanks resulteerde de positieve houding van de directie van het Rijksmuseum tegenover de laat negentiende-eeuwse Hollandse en Franse schilderkunst in een reeks schenkingen waaruit een respectabele verzameling op dit gebied werd opgebouwd. Achtereenvolgens kwamen in het Rijksmuseum: in 1899 en 1900, het legaat van R. B. baron van Lynden (1827-1896) en de schenking van mevrouw Van Lynden-baronesse van Pallandt, bestaande uit 74 schilderijen van moderne Hollandse en buitenlandse meesters, waaronder een Whistler en een Monet; in 1906, het legaat van J. B. A. M. Westerwoudt, bestaande uit 80 schilderijen en tekeningen, waaronder van Daubigny, Weissenbruch en Monticelli; en in 1914 de schenking uit de verzameling van W. J. van Randwijk van 13 schilderijen van de Haagse school en van die van Barbizon, waaronder Matthijs Maris *Souvenir d'Amsterdam*.²¹ Het legaat Van Wezel (80 Franse en Nederlandse negentiende-eeuwse schilderijen en aquarellen) uit 1922 was de laatste grote uitbreiding van de collectie op dit gebied. De

legaten van de heer C. D. Reich jr. (1923, 33 schilderijen) en van mevrouw A. E. Reich-Hohwü (1933, 7 schilderijen en 48 aquarellen) werd direct na schenking aan de Vereniging met de Lange Naam overgedragen en in het Stedelijk Museum tentoongesteld; pas in 1978 kwamen deze legaten naar het Rijksmuseum.²² De belangrijkste bijdragen aan de verzameling 'moderne kunst' leverde het echtpaar J. C. J. Drucker-Fraser, waarvan het Rijksmuseum in de loop van een periode van veertig jaar een representatieve collectie schilderijen en aquarellen van de Haagse school eerst in bruikleen en later als schenking ontving en naar wie de uitbouw aan de zuidzijde van het museum werd genoemd, die voor deze collectie in twee fasen, respectievelijk in 1909 en in 1916 is gebouwd. Met de eerst in Londen en later in Zwitserland woonachtige financier van Nederlandse afkomst J. C. J. Drucker (1862-1944) en zijn vrouw Maria Lydia Fraser werd door de hoofddirecteuren van het Rijksmuseum, eerst Van Riemsdijk, later Schmidt-Degener, een nauwe band opgebouwd. Deze resulteerde niet alleen in de (door oorlogsomstandigheden pas in 1947 geheel geëffectueerde) schenking van de reeds in bruikleen gegeven schilderijen, zoals Drucker dat al in 1904 testamentair had beschikt, maar ook in een reeks aankopen ten behoeve van de collectie, waaronder Mauves *Morgenrit aan het strand* (afb. 22) en Prudhons *Familie van Raadpensionaris Schimmelpenninck*; ook een weliswaar minder belangrijke verzameling Engelse meubelen, Engels zilver en Chinees export-porselein werd aan het museum geschonken. De schenkingen van de Druckers, zo toonde Engel in een artikel in dit *Bulletin* aan²³, passen in een oorspronkelijk angelsaksische traditie van liefdadigheid van de gefortuneerden jegens de natie, die ook in Nederland tussen beide wereldoorlogen een belangrijke bijdrage aan het openbaar kunstbezit leverde. Deze vorm van weldadigheid, die tevens de gelegenheid bood om de familienaam aan een groep kunstwerken, een museum of een zaal te verbinden, vormt de ontstaansgrond van het Rijksmuseum Kröller-Müller en speelt een belangrijke rol bij de collectie-opbouw van

Museum Boymans-van Beuningen en het Rijksmuseum Twenthe. Ook bij het totstandkomen en de uiteindelijke schenking van de collectie van het echtpaar De Bruijn-Van der Leeuw, die later ter sprake zal komen, is een lange en nauwe band tussen de verzamelaars en het museum van wezenlijk belang. Door een actief bruikleenbeleid waren in de eerste decennia van deze eeuw de Franse impressionisten, Van Gogh, Cézanne en zelfs werk van de 'ultra moderne' kunstenaars Toorop, Le Fauconnier, Sluïjters, Mondriaan, Braque en Picasso in het Rijksmuseum te zien. Met het vertrek van Van Riemsdijk kwam aan dit beleid een einde; Schmidt-Degener meldde in april 1922 kort na zijn aantreden aan een groep vrienden van Mondriaan die ter ere van diens vijftigste verjaardag een abstract schilderij van de kunstenaar aan het Rijksmuseum wilde aanbieden, dat *het Rijksmuseum in hoofdzaak bestemd is voor de kunst van het verleden* en weigerde het schilderij te aanvaarden; in 1924 kwam aan de loopbaan van Steenhoff in het Rijksmuseum en daarmee aan het door hem geïnitieerde beleid voortijdig een einde. Eerder in 1912 werden uit de collectie van C. Hoogendijk (1866-1911) door de erven niet de Van Goghs en Cézannes geschonken, die omstreeks 1910 in bruikleen aan het Rijksmuseum waren gegeven, maar een groep van 53 merendeels oude meesters van niet meer dan redelijke kwaliteit.²⁴ Wel kwamen door een schenking in 1936 van mevrouw F. W. M. Bongers, de weduwe van André Bongers, een *Zelfportret* van Vincent van Gogh, een *Zelfportret* van Emile Bernard en het *Portret van A. M. L. Bongers-van der Linden* door Odilon Redon in het Rijksmuseum. Bovendien werd de uitgebreide correspondentie tussen Redon en Bongers aan het Rijksprentenkabinet gegeven. Een zeer aanzienlijke aanvulling hierop, in de vorm van documentatie en correspondentie van Redon, vormde het legaat mr. S. Crommelin in 1985.²⁵ Kort voor Van Riemsdijks vertrek als hoofd-directeur van het Rijksmuseum in 1921 werd door Henry W. A. Deterding aan het Rijksmuseum één van de meest befaamde mees-terwerken geschonken: *Het Straatje* van Vermeer uit de collectie Six; elders in dit num-

mer, pp. 225-231, wordt verhaald hoe dit werk voor Nederland behouden bleef. Deterding schonk bovendien in 1936 een groep van 17 zeventiende-eeuwse Hollandse meesters van uitmuntende kwaliteit, waaronder Van Ostades *Visvrouw* en Aert van der Neers *Maanlandschap* (afb. 23). Ongelijk van kwaliteit was de schenking van 80 schilderijen en aquarellen in 1940 door mevrouw A. C. M. H. Kessler-Hülsmann (1868-1947), waarvan de meest befaamde werken: Rembrandts *Oriëntaal* uit 1635 en het grote bloemstuk van Jan Breughel I de toets van de kritiek niet hebben kunnen doorstaan.²⁶ Met de komst van Schmidt-Degener als hoofddirecteur veranderde de inrichting radicaal - met uitzondering van de Druckerzalen verdwenen de aan één legaat gewijde zalen - en kreeg het verzamelbeleid een veel sterkere internationale oriëntatie.²⁷ Tussen 1923 en 1926 slaagde hij met steun van de Vereniging Rembrandt en met financiële bijdragen van particulieren, zoals jonkheer H. Loudon, A. F. Philips, S. van den Bergh en anderen, erin het magistrale portret van Goya en zestien Italiaanse schilderijen uit de collectie van het Augusteum in Oldenburg te verwerven. In Nederland werd de verzamelactiviteit op het gebied van de buitenlandse schilderscholen vooral gestimuleerd door de kunsthandelaar J. Goudstikker en de verzamelaar Otto Lanz; hun activiteiten resulteerden in de tentoonstelling *Italiaanse kunst in Nederlandsch bezit* die in 1934 in het Stedelijk Museum werd gehouden en waarin het Rijksmuseum actief participeerde. Eén van de actiefste verzamelaars op dit gebied, een vriend van Lanz, de Amsterdammer J. W. Edwin vom Rath liet in 1941 zijn collectie sculptuur, meubels, kunstvoorwerpen en schilderijen aan het Rijksmuseum na, als mede gelden voor een fonds dat later in dit artikel aan de orde komt. Uit een artikel in dit *Bulletin* in 1985 over Adriaan Pit, de directeur van het Nederlands Museum tussen 1896 en 1917, is al duidelijk geworden dat diens verzamelactiviteit op het gebied van kunstnijverheid en sculptuur reeds sterk internationaal gericht was. Met Vom Rath en Lanz onderhield hij nauwe contacten: de collectie Italiaanse kunst van Lanz (die door de

Afb. 22. Anton Mauve, *Morgenrit langs het strand*, 1876. Doek 45 × 70 cm. Rijksmuseum, Amsterdam. Legaat J. C. J. Drucker-Fraser, 1944; in bruikleen sinds 1929.

recuperatie na de oorlog in het Rijksmuseum kwam) was enige tijd in het Rijksmuseum tentoongesteld en uit de verzameling Vom Rath waren er veel bruiklenen.²⁸ Vom Rath's legaat omvatte onder meer een groep Italiaanse majolica en een aantal Franse en Italiaanse beeldhouwwerken. Een hoogtepunt van de 74 meest Italiaanse schilderijen van Vom Rath is Tintoretto's *Christus en de overspelige vrouw* (afb. 24).

Hoewel de schenking De Bruijn-van der Leeuw pas in 1961 na de dood van de schenkers geëffectueerd werd, moet men de schenking van deze schitterende collectie, die in nauw overleg met Schmidt-Degener tot stand kwam, als het resultaat van zijn directoraat beschouwen. Isaac de Bruijn (1873–1953) begon te verzamelen in 1922 toen hij zich uit het zakenleven had teruggetrokken en in Zwitserland was gaan wonen. De schilder Jan Veth had De Bruijns geestdrift voor Rembrandt-etsen opgewekt en dit resulteerde in een over een periode van ongeveer vijftien

jaar opgebouwde unieke collectie van ruim 500 bladen. In deze verzameling valt de nadruk op het experimentele karakter van Rembrandts werkwijze als etser: zeldzame staten, uitzonderlijke drukken, drukvarianten op verschillende soorten papier en dergelijke nemen een belangrijke plaats in (afb. 25). Tevens bouwde De Bruijn in nauw overleg met Schmidt-Degener een kleine doch exquise verzameling zestiende- en zeventiende-eeuwse Nederlandse schilderijen en tekeningen op. Het echtpaar steunde het Rijksmuseum in de jaren dertig bij herhaling: het droeg financieel bij aan belangrijke aankopen, onder meer aan Metsu's *Zieke kind*, en schonk in 1933 Rembrandts *Portret van Saskia van Uylenburgh*. De Bruijn verwierf in 1936 Rembrandts meesterlijke *Zelfportret als apostel Paulus* uit 1661 uit de Schotse verzameling Kinnaird in overleg met Schmidt-Degener, die schreef 'Gode zij dank dat het wonder gebeurd is en dat dit toppunt beland is in vertrouwde Hollandsche han-

Afb. 23. Aert van der Neer, Riviergezicht bij maanlicht. Rijksmuseum, Amsterdam. Schenking Henry W. A. Deterding, 1936.

Afb. 24 (onder). Jacopo Tintoretto, Christus en de overpelige vrouw. Doek 160 x 225. Rijksmuseum, Amsterdam. Legaat J. W. Edwin vom Rath, 1941.

Afb. 25. Rembrandt, *Zelfportret tekenend aan het raam*, 1648. Ets (B. 22), 160 × 130 mm, IIe staat (5). Rijksmuseum, Amsterdam. Schenking I. de Bruijn-van der Leeuw in 1949, in het museum sinds 1961.

Afb. 26. Rembrandt, *Zelfportret als de apostel Paulus*. Rijksmuseum, Amsterdam. Schenking I. de Bruijn-van der Leeuw in 1949, in het museum sinds 1956.

den' (afb. 26). Al uit 1928 dateren de eerste toezeggingen van het echtpaar De Bruijn dat zij hun verzameling aan het museum zouden nalaten. Een intensieve, in het Rijksmuseum-archief bewaarde, tussen 1925 en 1941 met Schmidt-Degener gevoerde correspondentie, getuigt van de nauwe en warme band tussen het echtpaar en het museum. De schenking, die in 1949 tot stand kwam en die in 1961, na het overlijden van mevrouw De Bruijn-van der Leeuw, in het Rijksmuseum tentoongesteld kon worden, omvat behalve de vijfhonderd etsen van Rembrandt twee etsen van Hercules Segers, 32 tekeningen, 18 meubelen en voorwerpen van kunstnijverheid en twintig schilderijen, waaronder naast de Rembrandts, onder meer *Zittende jonge vrouw* en *Dame voor spiegel* van Gerard ter Borch, twee landschappen van Jan van de Capelle en *Het Toilet* van Jan Steen.²⁹ Voor de collectievorming zijn in de periode tussen beide wereldoorlogen, verschillende aankoopfondsen van groeiende betekenis. De Vereniging Rembrandt, opgericht in 1883 en bedoeld voor het hele Nederlandse museale bestel maakte door leningen en financiële bijdragen dikwijls belangrijke aankopen mogelijk.³⁰ De in 1921 opgerichte

Commissie voor Fotoverkoop (thans de Rijksmuseum-Stichting), die de gelden voortkomend uit de verkoop van reproducties, foto's en publicaties beheerde, vergrootte pas na de tweede wereldoorlog de aankoopmogelijkheden van het Rijksmuseum substantieel. Hetzelfde geldt voor het F. G. Waller-Fonds, gesticht uit het in 1934 door F. G. Waller nagelaten vermogen. De opbrengst van dit voor het Rijksprentenkabinet bestemde fonds wordt aangewend voor de aankoop van prenten (en bij uitzondering van tekeningen). De eerste uitkering vond plaats in 1938 en sindsdien zijn tienduizenden prenten en een behoorlijk aantal tekeningen uit dit fonds verworven.³¹ Dankzij een uiterst zorgvuldig beheer keert het fonds thans jaarlijks meer dan het dubbele van het structurele aankoopbudget van het Rijksprentenkabinet uit; een enkele maal geeft een aanvullende subsidie bij belangrijke aankopen nog extra armslag. Minder succesvol waren het in 1941 gestichte Fonds Edwin vom Rath, bestemd voor de aankoop van schilderijen, van prenten en van beeldhouwkunst en kunstnijverheid, in hoofdzaak van niet-Nederlandse kunstenaars. Door de geldontwaarding, een minder gelukkige belegging

in grootboekinschrijvingen en de sterk gestegen prijzen op de kunstmarkt is dit fonds de laatste twintig jaar van weinig betekenis voor het verwervingsbeleid geweest; thans wordt het door een andere beleggingspolitiek aangesterkt.

Beide fondsen zijn voorbeelden van een vorm van schenking met een blijvend rendement, die in Nederland weinig ingang heeft gevonden. Vooral in de Verenigde Staten zijn dergelijke fondsen (endowments) voor aankopen, maar ook voor andere doelen (zoals voor lezingen, voor bloemen in het museum en voor vele andere zaken) veel gebruikelijker.

Na 1945: schenkingen van enkele objecten en gespecialiseerde deelcollecties

Na de tweede wereldoorlog maakte het Rijksmuseum een snelle en ingrijpende ontwikkeling door. Het museum werd opnieuw ingericht, de kunstnijverheidsafdeling bereikte dankzij de collectie Mannheimer een hoog niveau, waarbij de buitenlandse kunst evenwaardig aan de Nederlandse gerepresenteerd werd. Door het volbouwen van de beide binnenplaatsen in de jaren vijftig en zestig werd de ruimte voor de vaste opstelling sterk vergroot. Een actief en veelzijdig tentoonstellingsbeleid getuigde van een brede oriëntatie en weerspiegelde nieuwe verzamelgebieden. Vooral in kwalitatief opzicht werden de verschillende collecties van het Rijksmuseum versterkt door een actief en gericht verwervingsbeleid, waarbinnen schenkingen weliswaar belangrijk waren, maar een veel incidentelere rol speelden dan voor de oorlog. Structurele aankoopgelden van de overheid maakten een gericht aankoopbeleid mogelijk; in het bijzonder op kunstnijverheidsgebied konden vele spectaculaire aankopen worden gerealiseerd. Daar valt de internationale oriëntatie het meest op, maar ook het Rijksprentenkabinet ging op grote schaal buitenlandse tekenkunst verzamelen. Aziatische kunst kreeg dankzij de verzameling van de Vereniging van Vrienden der Aziatische kunst in 1952 een plaats binnen het Rijksmuseum; eerst als Museum van Aziatische kunst, later geïntegreerd binnen de collecties van het Rijksmuseum als afdeling

Aziatische kunst. Naast het structurele, in de laatste tijd vrijwel gelijk gebleven, aankoopbudget, dat in de eerste decennia na de oorlog bij veel lagere prijzen op de kunstmarkt zeer aanzienlijk was, speelden fondsen een belangrijke rol bij aankopen. Bij vrijwel iedere belangrijke aankoop, bleken bijdragen van de Vereniging Rembrandt, in incidentele gevallen van het Prins Bernhard-Fonds en van de Rijksmuseum-Stichting onontbeerlijk. Talrijke aankopen zijn geheel door het F. G. Waller-Fonds en de Rijksmuseum-Stichting mogelijk gemaakt.

Naast de gerichte aankopen, die dankzij het aankoopbudget en de genoemde fondsen konden gedaan, ontving het Rijksmuseum sinds 1945 vele honderden schenkingen en legaten, die variëren van hele collecties tot enkele stukken; van grote geldbedragen tot een relatief bescheiden gift. Alle zijn zij van belang en dragen zij bij aan de variëteit van de collecties. Een volledig overzicht is binnen het kader van dit artikel ondenkbaar. Wel is het mogelijk enkele voorbeelden van de verschillende vormen van schenking te geven.

Zoals we eerder zagen is de schenking De Bruijn-van der Leeuw, die in 1961 in het Rijksmuseum kwam, maar in feite nog tot het vooroorlogs maecenaat behoort, de laatste van de reeks grote schenkingen uit de geschiedenis van het Rijksmuseum.

Naoorlogse schenkingen van enige omvang betreffen zelden sterk uiteenlopende objecten³², gewoonlijk zijn het tamelijk gespecialiseerde collecties, zelden op schilderijengebied, meestal van kunstnijverheid, prenten en tekeningen. Dergelijke deelcollecties sluiten soms aan bij bestaande verzamelgebieden van het museum, maar kunnen ook volledig nieuwe gebieden initiëren.

Over het algemeen komen uit oud familiebezit enkele specifieke voorwerpen aan het museum. Twee belangrijke uitzonderingen op deze regel vormen het legaat van vooral negentiende-eeuws zilver van jonkvrouw A. C. A. J. Clifford te Den Haag in 1960, en de schenking van jonkvrouw C. I. Six in 1978. De prachtige verzameling Six omvat 400 uitzonderlijk goed gedocumenteerde kostuums, accessoires en textiel, uit de zeventiende,

Afb. 27. Trouwjapon van lichtblauwe ripszijde, geborduurd met veelkleurige zijde, 1759. Rijksmuseum, Amsterdam. Schenking jkvr. C. I. Six en jkvr. H. M. A. F. Six, 1978.

achttiende en negentiende eeuw (afb. 27).³³ De vereniging *Het Kantsalet* schenkt regelmatig kant aan het Rijksmuseum; haar belangrijkste schenkingen waren het legaat van de voormalige presidente mevrouw Jiskoot-Pierson in 1970 van 236 stukken en de schenking Pierson-Muysken in 1973 van 50 stukken.³⁴ De belangstelling van de conservator C. A. Burgers voor linnen damasten en beddegoed leidde tussen 1969 en 1991 tot een groot aantal schenkingen op dit gebied.³⁵ Uniek is in dit opzicht de schenking in 1980 uit de kastelen Twickel en Weldam, die behalve tafelgoed en beddelinnen ook wandbespanningen en gordijnen omvat.³⁶ Ook een aantal Indiase commande sitsen werden hierdoor en door andere schenkingen aan de collectie toegevoegd.

Een merkwaardige geschiedenis heeft de schenking van de verzameling Nederlandse tegels bijeengebracht door Arthur Isaïc, die zich al in de jaren dertig als bruikleen in het Rijksmuseum bevond en in 1943 onder druk van de oorlogsomstandigheden door de

weduwe werd verkocht. Na de oorlog is door mevrouw Isaïc en haar kinderen over de teruggave van de collectie geprocedeerd en toen het proces in 1955 was gewonnen, is de collectie aan het Rijksmuseum geschonken! Eveneens gespecialiseerd van karakter zijn een aantal schenkingen van zilver: het legaat van mevrouw A. J. Jordens baronesse Sweerts de Landas uit 1952 van negentiende-eeuws gebruiks-zilver en juwelen; en de schenking Jaffé-Pierson uit 1978 van meest Amsterdams gebruiks-zilver uit het begin van de negentiende eeuw.³⁷ Belangrijker nog dan deze collecties zijn enkele hoogtepunten van het Nederlandse zilver, die ten geschenke werden ontvangen. In 1948 schonk mevrouw B. Nathusius Adam van Vianens belangrijkste late werk, de schelpbeker uit 1625 (afb. 28), en in 1963 kwamen als geschenk van mevrouw O. J. van Diggelen-Portheine uit Californië de grote Amsterdamse wijnfontein uit 1732 en het bijbehorende koelvat uit het jaar daarvoor aan het Rijksmuseum.³⁸ De laatstgenoemde magistrale stukken zijn vervaardigd voor kapitein Schrijver, evenals de eerder vermelde, in 1919 als legaat ontvangen kandelabers waarmee ze een uniek geheel vormen. Belangrijk is ook de z.g. Sterkast, Noordelijke Nederlanden, tweede helft van de zeventiende eeuw, die het Rijksmuseum met het legaat van mejuffrouw M. A. de Visser in 1966 verkreeg.³⁹ Soms vormen tentoonstellingen een directe aanleiding voor het doen van schenkingen. De *Art Nouveau, Jugendstil, Nieuwe kunst*-tentoonstelling uit 1972, die bedoeld was om de resultaten te tonen van vijf jaar verzamelen op een voor het Rijksmuseum nieuw gebied, de negentiende- en vroeg twintigste-eeuwse kunstnijverheid, resulteerde onder meer door schenkingen op het gebied van de Jugendstiltextiel direct in een verdere uitbreiding van de collectie.⁴⁰ Voor mr. O. J. Tj. N. Domela Nieuwenhuis vormde de expositie de aanleiding om een representatieve groep zilveren voorwerpen van de Deense edelsmid Georg Jensen (1866–1935) bijeen te brengen, die tussen 1972 en 1987 aan het Rijksmuseum werden geschonken (afb. 29).⁴¹ De tentoonstelling *Oosterse schatten – 4000 jaar Aziatische kunst* in 1954 zette een duidelijke

Afb. 28. Adam van Vianen, Schelpbeker van zilver, 1625, hoogte 18 cm. Rijksmuseum, Amsterdam. Schenking mevrouw B. Nathusius, 1948.

lijk stempel op de collectievorming in het Rijksmuseum. Hij was georganiseerd in samenwerking van de Vereniging van Vrienden der Aziatische Kunst met het Rijksmuseum, kort nadat in 1952 met de komst van de collectie van de genoemde Vereniging de Aziatische kunst zijn intree in het Rijksmuseum had gedaan. De tentoonstelling, waarvan de catalogus bijna duizend nummers omvat, had een profetisch karakter: hij maakte niet alleen duidelijk dat Aziatische kunst in het Rijksmuseum thuishoort maar toonde bovendien veel kunstvoorwerpen uit particulier bezit, die sindsdien in het bezit van het Rijksmuseum zijn gekomen, ten dele als bruikleen van de Vereniging van Vrienden der Aziatische kunst.⁴² Het meest spectaculair was het legaat Westendorp dat in 1968 aan de collectie van de Vereniging van Vrienden der Aziatische kunst werd toegevoegd en deze zowel in aantal als in kwaliteit enorm uitbreidde: meer dan 700 kunstwerken die bijeengebracht waren door mr. H. K. Westendorp, stichter en eerste voorzitter van

Afb. 29. Georg Jensen, naar ontwerp van Sigvard Bernadotte, Cocktailshaker van zilver, 1937, hoogte 17 cm. Rijksmuseum, Amsterdam. Schenking mr. O. J. Tj. N. Domela Nieuwenhuis, 1979.

de Vereniging, en diens vrouw, de kunstenaar J. E. (Betsy) Westendorp-Osieck. In deze collectie is de Japanse kunst het sterkst vertegenwoordigd en neemt de ceramiek een belangrijke plaats in. Op het gebied van de Japanse pottenbakkerskunst, vooral die van de theeceremonie, behoort de verzameling tot de beste en meest omvangrijke op dit gebied in Europa (afb. 30). Opmerkelijk is dat uit dezelfde collectie de verzameling Japans Kakiemon porselein van ruim 200 stuks (afb. 31), met inbegrip van talrijke Europese imitaties, aan het Rijksmuseum werd gelegateerd om geplaatst te worden temidden van het overzicht van achttiende-eeuws Europees porselein, naast het Meissenporselein.⁴³ Ook andere schenkingen en legaten aan de Vereniging, zoals het legaat Lechner in 1968, legaat Verburgt in 1970 en de schenking van de heer en mevrouw Hülsmann-Stork in 1977 hebben de collectie van de afdeling Aziatische kunst enorm verrijkt.⁴⁴ De kunst van het nabije Oosten kwam in 1975 binnen het bereik van het Rijksmuseum

Afb. 30. Japan, eind 16de eeuw, Raku, toegeschreven aan Chojiro. Theekom (chawan), hoogte 7,5 cm, Rijksmuseum, Amsterdam. Legaat Westendorp, 1968.

Afb. 31 (onder). Japan, ca. 1690-1710, twee vierkante flesvormige vazen. Kakiemondecoratie van prunus- en chrysantheentakken, hoogte 22 cm. Rijksmuseum, Amsterdam. Legaat H. K. Westendorp-Osieck, 1968.

door de omvangrijke schenking Van Aardenne van Oosterse tapijten, die tot dat moment spaarzaam in het Rijksmuseum waren vertegenwoordigd⁴⁵, en door het langdurige bruikleen van de in de jaren zeventig gevormde collectie Perzische ceramiek (uit de negende tot de veertiende eeuw) van de heer en mevrouw J. A. Oosterbaan-Lugt (zie *Keuze*, afb. 16, 17), in 1981, met de belofte elk jaar een deel van dit bruikleen te schenken.

Een direct gevolg van de tentoonstelling *Indonesische bronzen* in 1988 is de schenking van de collectie Oorthuys op dit gebied, die van af 1988 in gedeelten plaatsvindt (zie pp. 270-277).

Ook het Rijksprentenkabinet is Aziatische kunst op papier gaan verzamelen: Indiase miniaturen en Japanse prenten. Als bruik-

Afb. 32. Perzië, begin 17de eeuw, Episode uit het verhaal van Laila en Majnun, miniatuur, 158 × 87 mm. Schenking uit de collectie van de heer en mevrouw Hülsmann-Stork.

Afb. 33 (linksonder). Katsushika Hokusai. Stilleven met vlieger, 1822. Surimono, kleurenhouwsnede, 209 × 184 mm. Legaat J. A. Bierens de Haan, 1958.

leen van de Vereniging van Vrienden der Aziatische Kunst kwam een kleine fraaie groep Indiase en Perzische miniaturen uit het legaat Hülsmann-Stork als bruikleen in het Rijksprentenkabinet (afb. 32). Een veel omvangrijker verzameling van ruim 300 Indiase miniaturen, die professor Formijne in de laatste decennia bijeen heeft gebracht, werd aan het Rijksprentenkabinet toegezegd.⁴⁶ Vooral dankzij deze collectie, waarin met name bladen uit Rajasthan en de Panjab rijk vertegenwoordigd zijn, zal het Rijksmuseum in de toekomst een representatief overzicht van de Indiase miniatuurkunst kunnen tonen.⁴⁷

Een fraai overzicht van de Japanse prentkunst in het Rijksmuseum ontstond in 1956 met de aankoop van de collectie van F. Lief tinck, waarvan de rijkdom al in de tentoonstelling *Oosterse schatten* van 1954 was getoond; deze verzameling werd geregeld uitgebreid door aankopen en schenkingen.⁴⁸ Het unieke overzicht dat de verzameling geeft van de meest verfijnde Japanse prenten, de *surimono*, gelegenheidsprenten die in kleine oplage verschenen, is te danken het legaat van dr. J. A. Bierens de Haan in 1958 (335 bladen)⁴⁹ (afb. 33) en de schenking in 1991 van de collectie J. W. Goslings (222 bladen), waarover elders in dit nummer (pp. 261–269).

Ook op andere zowel nieuwe als traditionele verzamelgebieden mocht het Rijksprentenkabinet in de naoorlogse periode belangrijke schenkingen (afb. 34) ontvangen, waarschijnlijk mede als gevolg van het actieve tentoonstellings- en verwervingsbeleid. Onder de vele prenten en tekeningen die na de oorlog als schenking in het Rijksprentenkabinet zijn gekomen is de belangrijkste, de kleurenlitho van Henri de Toulouse-Lautrec, *La charrette anglaise* (afb. 35), die in 1977 door mevrouw H. Hirsch-Schwarz ter nagedachtenis van haar zuster mevrouw S. Jourdan-Schwarz is geschonken.⁵⁰

Als kroon op de verzameling Italiaanse tekeningen, die hij zelf enkele decennia eerder in het Rijksprentenkabinet opbouwde, legateerde professor I. Q. van Regteren Altena in 1982 65 Italiaanse tekeningen uit de zestiende tot en met de achttiende eeuw, waar-

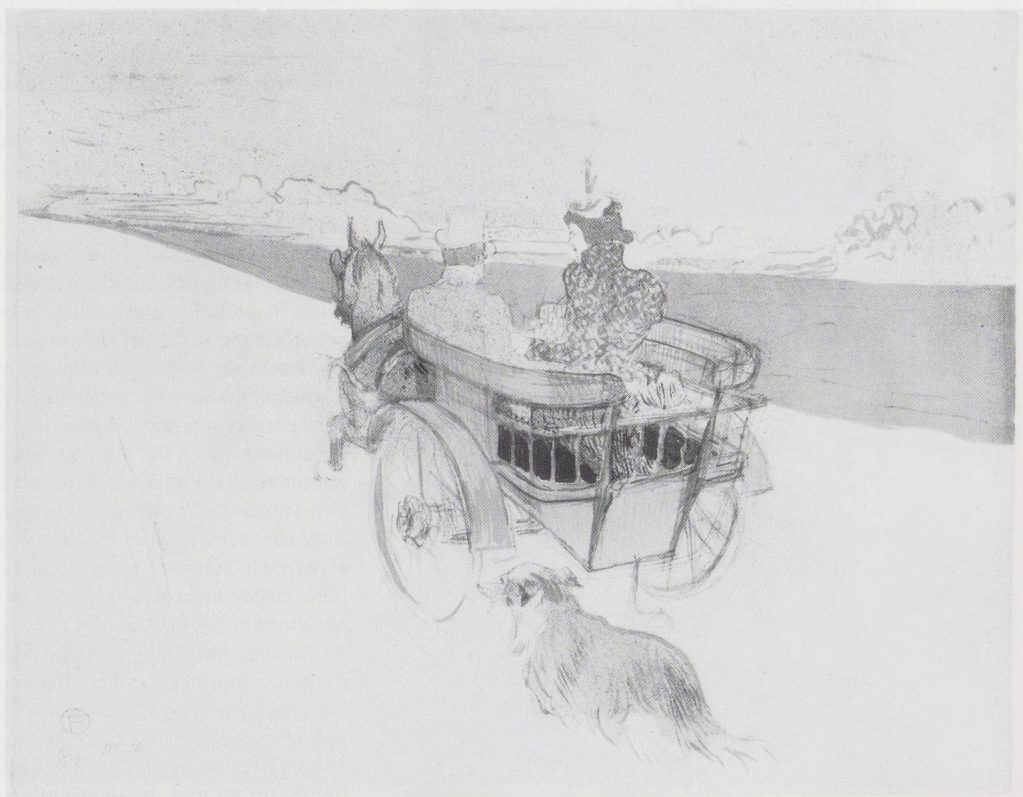

Afb. 34. Dirk van Gelder, dankwoord van de directeur van 's Rijks Prentenkabinet aan schenker(s), 1949. Houtsnede, 100 × 145 mm.

Afb. 35 (onder). Henri de Toulouse Lautrec, 'La Charette anglaise'. Litho in kleuren, 400 × 570 mm. Rijksmuseum, Amsterdam. Legaat mevrouw H. Hirsch-Schwarz, ter nagedachtenis aan haar zuster mevrouw S. Jourdan-Schwarz, 1977.

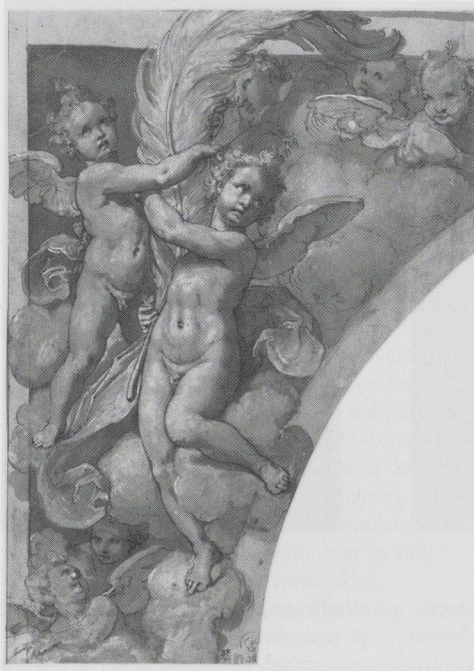

onder verschillende bladen van Parmigianino, Barrocci en Castiglione (afb. 36).⁵¹ Het nagenoeg complete grafische werk en een grote collectie tekeningen van de schilder Jan Mankes (1889–1920) werden tussen 1979 en 1981 geschonken. De schenker, die anoniem wenste te blijven, had jarenlang geijverd voor een aantrekkelijke fiscale tegemoetkoming bij periodieke schenkingen (zie p. 278 e.v.). Het prachtige overzicht van Mankes' subtiële etsen, houtsnedes en litho's en de ruim vijftig tekeningen (afb. 37), die variëren van vluchtige schetsjes tot uitgewerkte kunstwerken, deels afkomstig uit Mankes' atelier, was grotendeels bijeengebracht door de Amsterdamse gemeente-archivaris mr. A. le Cosquino de Bussy en werd in 1954 en bloc geveild. Dankzij de anonieme verzamelaar bleef de collectie bijeen, werd zij aangevuld met andere bladen en kwam tenslotte in het Rijksprentenkabinet

Afb. 36. Taddeo Zuccaro, Twee engelen met een palm-tak. Pen en penseel op bruin papier, 147 × 250 mm. Rijksprentenkabinet, Rijksmuseum, Amsterdam. Legaat prof. I. Q. van Regteren Altena, 1958.
Afb. 37 (onder). Jan Mankes, Zelfportret, 1913. Pen op perkament, 196 × 167 mm. Rijksprentenkabinet, Rijksmuseum, Amsterdam. Anonieme schenking, 1980.

terecht.⁵² Kort daarna werd door dezelfde verzamelaar een groep van ruim 200 tekeningen en aquarellen en tientallen schetsboeken van Jozef Israëls geschonken. Deze fiscaal gunstige vorm van schenking vond navolging. Tussen 1985 en 1991 werd een schenking van 76 etsen van de fascinerende Franse graficus Charles Meryon (1821–1868) gedaan door een echtpaar, dat ruim twintig jaar geleden het werk van Meryon was begonnen te verzamelen in uitzonderlijk mooie drukken en bijzondere staten (*Keuze*, afb. 25). Door deze specialisatie kon een fraai overzicht van Meryons werk worden opgebouwd, op een wijze die binnen een museum, waar de aandacht over verschillende gebieden verdeeld moet worden, nooit tot stand kan komen.⁵³ De prachtige en omvangrijke verzameling van het grafische werk van de twintigste-eeuwse Franse graficus Jacques Villon, sinds 1975 bijeengebracht door het echtpaar Van der Vossen-Delbrück, die in 1984 in het Rijksmuseum werd tentoongesteld⁵⁴, is eveneens bestemd voor het Rijksprentenkabinet, dat daaruit sinds 1985 bladen en geïllustreerde boeken als schenking ontvangt (*Keuze*, afb. 26).

Tot in de jaren vijftig verzamelde het Rijksprentenkabinet actief eigentijdse Nederlandse kunst. Ansluitend bij deze traditie kwamen de grafische oeuvres van bijvoorbeeld Lodewijk Schelfhout en Samuel Jessurun de Mesquita als schenking in het Rijksmuseum. Opmerkelijk is het legaat van R. N. Roland Holst (1868–1938), dat behalve prenten en tekeningen ook schilderijen en monumentale kunst omvatte en dat door de kunstenaar verzegeld werd en pas veertig jaar na zijn dood mocht worden uitgepakt om, naar de inzichten van deze tijd, geschikt te worden door het Rijksmuseum; hij meende dat de tijd over zijn werk kritisch moest oordelen.⁵⁵ Van J. P. Veth kwamen naast een vroeg schilderij (*Keuze*, afb. 7) prenten, tekeningen en brieven door schenking in het Rijksmuseum.⁵⁶

In de laatste decennia werden op het gebied van de twintigste-eeuwse prent- en tekenkunst vooral werken in de collectie opgenomen die in de figuratieve traditie passen. Een aantal kunstenaars heeft zelf schen-

Afb. 38–39. Maerten van Heemskerck, Portretten van een man en een vrouw (Pieter Bicker en Anna Codde?), 1529. Paneel, elk 86,3 × 66,4 cm, in originele lijsten. Rijksmuseum, Amsterdam. Geschenk D. en N. Katz, 1948.

kingen van eigen werk gedaan. Zo waren er schenkingen van tekeningen en grafiek door Lou Louber in 1983, van bijna vijftig tekeningen door Kees Verweij in 1984 (zie *Keuze*, afb. 22), van ruim 650 prenten door Jeanne Bieruma Oosting in 1982 en van tekeningen en prenten van Otto B. de Kat.⁵⁷ Daarbij sloot de schenking van 25 merendeels bronzen beelden van Charlotte van Pallandt in 1982 en 1984 aan de afdeling Beeldhouwkunst en Kunstnijverheid op fraaie wijze aan.⁵⁸

Bij de afdeling Nederlandse Geschiedenis vertegenwoordigen schenkingen in de laatste decennia zelden een grote financiële waarde, maar vaak hebben ze een sterk persoonlijk karakter. Zo werd er een reeks met belangrijke persoonlijkheden uit de Nederlandse geschiedenis verbonden voorwerpen geschonken, waaronder stoelen van Kruger, de ambtskostuums van P. J. Oud, H. Romme en A. H. J. Lovink, de gedurende de Japanse bezetting gebruikte kleding en koffer van het echtpaar Tjarda van Starkenborgh Stachouwer en een omvangrijke collectie persoonlijke herinneringen van dr. W. Drees (*Keuze*,

afb. 30). Ook de met de geschiedenis van de tweede wereldoorlog verbonden schenkingen van het schilderij van Dick Elffers (*Keuze*, afb. 29) en de unieke reeks Zelfportretten van Cor van Teeseling (pp. 254–260) hebben een sterke emotionele persoonlijke waarde. In 1982 schonk mevrouw J. H. M. Staring-de Mol van Otterloo aan het Rijksmuseum ter nagedachtenis van haar echtgenoot mr. A. Staring (1890–1980) een deel van diens collectie portretminiaturen en silhouetten. Vooral het werk van de Nederlandse portretminiatureschilders, dat tot dusver slechts spaarzaam in het Rijksmuseum aanwezig was, werd daarmee substantieel aangevuld.⁵⁹ Met uitzondering hiervan en van de verzameling De Bruijn beperken de belangrijke naoorlogse schenkingen van schilderijen zich tot enkele stukken. De twee prachtige *Bicker-Portretten* in hun oorspronkelijke lijst uit 1529 (afb. 38–39), die destijds aan Scorel en thans aan Maarten van Heemskerck worden toegeschreven, werden in 1948 geschonken door D. en N. Katz. Andere belangrijke schenkingen van schilderijen betreffen: *De Spilpenning* van Cornelis Troost (van de heer

en mevrouw L. Siemens-Ruyter in 1971), *De Zee van Jan Toorop* (van mej. I. Lohr in 1973), *Ecce Homo* van Matthias Stomer (van Lila en Herman D. Schickman in 1977) en *Vertumnus en Pomona* van Jan Tengnagel (van D. H. Cevat). Een aantal belangrijke recente schenkingen van schilderijen van Pieter Claesz., Jan van Goyen, Nicolaas Maes, Ferdinand Bol, J. W. Bilders (*Keuze*, afb. 1-3, 5-6) en Cornelis Springer (pp. 246-253) wordt elders in dit *Bulletin* behandeld. De hierboven genoemde (kunst)voorwerpen kwamen vrijwel altijd direct uit het bezit van degene die het aan het Museum heeft nagelaten of geschonken. Een andere vorm van schenkingen, die in de naoorlogse periode van grote betekenis is, heeft het museum dikwijls in staat gesteld om belangrijke kunstwerken te verwerven: legaten en schenkingen in de vorm van geldbedragen en bijdragen uit fondsen. Deze middelen kunnen de verwerving mogelijk maken van objecten, die anders niet in het Rijksmuseum waren gekomen omdat de middelen daarvoor in het reguliere aankoopbudget ontbraken. Ook zijn bedrijven en/of particulieren soms bereid een aankoop substantieel te ondersteunen. Hoewel tegenwoordig geregeld bedrijven als sponsor van tentoonstellingen en andere museale activiteiten optreden, komt het minder voor dat een aankoop door hen gedragen wordt. In 1954 evenwel bekostigde Van Leer's Vatenfabrieken N.V. de verwerving van een prachtig bewaard groot wandtapijt uit het atelier van de tapijtwever François Spiering, *Niobe bij het altaar van Latona*, vervaardigd te Delft in 1610.⁶⁰ De Ster Holding heeft in de afgelopen jaren herhaaldelijk steun verleend bij de verwerving van tekeningen, zilver en een belangrijk juweel van Lucien Gaillard uit ca. 1904. Onlangs werd hierdoor de aankoop mogelijk gemaakt van de aquarel van Adriaen Honich, en van Frans en Amerikaans negentiende-eeuws zilver (*Keuze*, afb. 11, 15, 20). Een interessante groep gelegenheidsschenkingen is die, welke bij het afscheid van (hoofd)directeuren van het Rijksmuseum worden gedaan. Soms worden de middelen daarvoor bijeengebracht door het Ministerie en verschillende fondsen, daarnaast door

vrienden en relaties van degene die afscheid neemt.⁶¹

Legaten in de vorm van geldbedragen zijn een meer dan welkome aanvulling op het aankoopbudget. Het uiterst belangrijke *Portret van Pompejus Occo* door Dirck Jacobsz. werd bijvoorbeeld in 1957 aangekocht uit het legaat van jonkheer dr. J. Loudon.⁶² Gedurende een aantal jaren zijn de aankoopmogelijkheden van het Rijksmuseum aanzienlijk vergroot door het legaat van mevrouw M. E. M. Nehm-de Girard de Miele van Coehoorn uit 1975, waaruit veel aankopen voor de verschillende verzamelafdelingen konden worden gedaan, onder meer een buffet van C. A. Lion Cachet van kort na 1900 en een aantal oude tekeningen.⁶³

De directie van het Rijksmuseum streeft er de laatste jaren naar om een herkenbare bestemming, zo mogelijk in de geest van de schenker, voor het nagelaten bedrag te vinden door de besteding daarvan aan één of enkele voorwerpen waaraan de naam van het legaat verbonden kan worden. Zo konden uit het legaat Bruggeman een juwelendoos van Van Kempen en Zn. naar ontwerp van J. J. Warnaar, een achttiende eeuwse Japans lakwerkbord⁶⁴ en twee negentiende-eeuwse glasruitjes worden gekocht. Dankzij het grote geldbedrag dat G. H. Sant in 1988 aan het Rijksmuseum naliet, kon in eerste instantie de aankoop van Goltzius' *Lot en zijn dochters* worden ondersteund, maar vervolgens kon uit een deel van het bedrag de schitterende Eglon van der Neer uit 1695 (*Keuze*, afb. 4), één van de hoogtepunten van de *Hollandse Fijnschilders*-tentoonstelling uit 1989-90 worden verworven.

Het belang van fondsen als een substantiële vergroting van de aankoopmogelijkheden van het Rijksmuseum kwam in verband met het Waller-Fonds en de Rijksmuseum-Stichting al ter sprake. Een bewust streven naar een bijzonder fonds voor het doen van aankopen resulteerde in het Jubileumfonds 1958, dat gesticht werd door instellingen en particulieren ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van het Rijksmuseum en waaruit een aantal belangrijke kunstvoorwerpen voor de verschillende verzamelafdelingen kon worden verworven.⁶⁵

Afb. 40. *Secrétaire van eikehout, gefineerd met taxis-hout en ingelegd met een porseleinen plaquette, met gepatineerd en verguld bronzen beslag en een verde antico marmeren blad. H. 112,5 cm, br. 78 cm, d. 42 cm. Parijs, ca. 1804, vervaardigd voor (of door) Martin-Eloy*

Eén fonds dat sinds 1976 een bijzonder welkome rol bij aankopen heeft vervuld is het fonds van de Belport Familienstiftung. De jaarlijkse uitkering daarvan aan het Rijksmuseum werd zoveel mogelijk bestemd voor de aankoop van een of twee objecten, waarbij de verschillende verzamelafdelingen aan bod kwamen: in 1990 de twee zilveren kandelaars van Begeer naar ontwerp van A. F. Gips, in 1991 twee Chinese schilderijen en in 1992 een prachtige gravure *Lot en zijn dochters* van Lucas van Leyden (*Keuze*, afb. 23).⁶⁶ Het fonds, gesticht door een vermogende dame van Nederlandse origine, vertegenwoordigd door de in Zwitserland woonachtige mr. G. van Riemsdijk, is bedoeld voor culturele bestemmingen; ook het Koor van het Con-

Lignereux, de plaquette Sèvres, ca. 1761-65. Rijksmuseum, Amsterdam. Schenking van de Belport Familienstiftung, 1992.

certgebouworkest profiteerde ervan. Met een grote eenmalige uitkering wordt het fonds dit jaar afgesloten. Dat is natuurlijk zeer te betreuren, maar het is verheugend dat dankzij de laatste uitkering in 1993 nu reeds een uiterst belangrijk Frans meubel kon worden aangekocht, dat voorziet in de lacune van Empire-meubelen van goede kwaliteit: een secretaire, in 1804 door de Parijse handelaar Martin-Eloy Lignereux aan de zevende graaf van Elgin (die de Parthenon-sculpturen naar Engeland overbracht) verkocht, waarin een Sèvres porseleinen plaquette uit omstreeks 1765 is verwerkt (afb. 40).

Uit dit noodgedwongen beknopte overzicht van ruim honderd jaar schenkingen aan het Rijksmuseum blijkt, naar wij hopen, in hoe sterke mate onze Nationale Schatkamer gevormd is door bijdragen van particulieren. Tevens zal uit het voorgaande duidelijk zijn dat de rol die schenkingen en legaten in de collectievorming van het Rijksmuseum spelen in de periode voor en na de tweede wereldoorlog zeer verschillend is. De grote schenkingen, vooral op schilderijengebied, kwamen vóór 1940 tot stand en pas na 1945 werd een actief aankoopbeleid van het Rijksmuseum door de overheid en externe fondsen mogelijk gemaakt.

Hoewel het Rijk en de Stad Amsterdam bij het beheer van het Rijksmuseum vanaf het totstandkomen van het nieuwe Rijksmuseum-gebouw een belangrijke rol bij het beheer speelden, was de collectie-uitbreiding tot de Tweede Wereldoorlog vooral te danken aan schenkingen van patriciërs en rijke ondernemers.⁶⁷ Hun verzamelingen stamden soms uit (ouder) familiebezit, maar waren meestal bijeengebracht door de schenker, soms in overleg met het Rijksmuseum. De vrijgevigheid van deze schenkers, die paste in een periode waarin het particulier initiatief bloeide, verbond hun naam voor altijd aan het Rijksmuseum. Op meer gespecialiseerde gebieden sloot de verzamelactiviteit aan bij de specifieke (kunst)historische belangstelling van de betrokken verzamelaar. Al bij vele in de zeventiende eeuw bijeengebrachte kunst- en rareitenverzamelingen bleek, hoe belangrijk de rol van de liefhebber/onderzoeker kon zijn; dit type verzamelaar vinden

we rond 1900 terug bij weldoeners als Bredius, Waller en Franken. In het huidige tijdsgewricht lijkt voor de liefhebber/verzamelaar een belangrijke rol te zijn weggelegd: hij is in staat, soms met relatief bescheiden middelen, nieuwe verzamelgebieden te initiëren. De mogelijkheid om over een aantal jaren gespreid, onder fiscaal gunstige voorwaarden, aan een museum te schenken, heeft in de afgelopen tien jaar tot de schenking van een aantal van dergelijke gespecialiseerde verzamelingen aan het Rijksmuseum geleid. In diezelfde periode, waarin de van overheidswege verstrekte aankoopfondsen van musea gelijk zijn gebleven en de prijzen op de kunstmarkt sterk zijn gestegen, blijken schenkingen van particulieren voor het museum van veel wezenlijker betekenis dan doorgaans wordt aangenomen. Er wordt thans weer naar gestreefd de contacten tussen verzamelaars en musea te versterken en wij hopen, dat een nauwere samenwerking zal resulteren in een verdere verrijking van het openbaar kunstbezit.

Noten

¹ Zie over de verzameling J. Th. de Royer, die in 1814 aan Koning Willem I, degene 'die uit het Oranjestad het eerst weder den Nederlandschen grond zou betreden,' werd geschonken en die de kern vormde van het Koninklijk Kabinet van Zeldzaamheden, en waarvan zich een belangrijk deel in het Rijksmuseum voor Volkenkunde bevindt, cat. tent. *150 Jaar Koninklijk Kabinet van Schilderijen, Koninklijke Bibliotheek, Koninklijk Penningkabinet*, 's-Gravenhage (Mauritshuis) 1966, pp. 130-37, nos. 363-395 en A. L. den Blaauwen, 'The Porcelain Collection in the Rijksmuseum', *Asiatic Art in the Rijksmuseum*, Amsterdam, Amsterdam 1985, pp. 28-31.

² Zie over de verzameling van P. C. baron van Leyden, K. G. Boon, *Gids voor het Rijksprentenkabinet*, Amsterdam 1964, pp. 12-15, en J. W. Niemeijer, 'Baron van Leyden, founder of the Amsterdam print collection,' *Apollo* 117 (1983), pp. 461-68.

³ In het bijzonder D. de Hoop de Scheffer, 'Het Rijksmuseum en zijn begunstigers', *Bulletin van het Rijksmuseum* 6 (1958 - *Het Rijksmuseum 1808-1958: Gedenkboek*), pp. 83-100, en de titels genoemd in noten 15, 20, 21, 28.

⁴ De geschiedenis van de verzameling schilderijen in het Rijksmuseum is gedetailleerd beschreven door P. J. J. van Thiel in de catalogus *All the paintings of the Rijksmuseum in Amsterdam*, Amsterdam en Maarssen 1976, pp. 10-46 en in het onlangs verschenen supplement hierop, *All the paintings... First supplement 1976-1991*, Amsterdam/The Hague 1992, pp. 1921; zie voor het Rijksprentenkabinet, Boon, *op.cit.*, (noot 2). Verder bevatten de catalogi *Meubels* (1952), *Goud en zilverwerken* (1952), *Beeldhouwwerk in het Rijksmuseum* (1973, pp. 12-19), *Koper en brons* (1988), *Glas* (I) (te verschijnen in 1993).

⁵ Zie Erik Hinterding, Femy Horsch, '«A small but choice collection»: the art gallery of King Willem II of the Netherlands', *Simiolus* 19 (1989), pp. 5-122.

⁶ De Hoop Scheffer 1958, *op.cit.* (noot 3), pp. 84-89; *All the paintings*, *op.cit.* (noot 4), pp. 22-23, 27, 28.

⁷ De schenkingsvoorwaarden van collectie A. van der Hoop bedongen uitdrukkelijk dat de schilderijen op één plaats bijeen werden tentoongesteld. Door een attest van de Hoge Raad werd in 1975 een verdeling van de collectie over het Amsterdams Historisch Museum en het Rijksmuseum mogelijk. Ook bij het legaat Van de Poll was dit een voorwaarde bij de legatering.

⁸ *All the paintings*, *op.cit.* (noot 4), p. 23 [1873].

⁹ Zie *All the paintings*, *op.cit.* (noot 4), pp. 28, 33.

¹⁰ Een tiental schilderijen van kleine meesters kwam van Victor de Stuers, terwijl meer dan 40 door de toenmalige directeur van het Mauritshuis en maecenas, Abraham Bredius (1855-1946), zijn geschonken; zie *All the paintings*, *op.cit.* (noot 4), p. 33 en cat.tent. *Bredius, Rembrandt en het Mauritshuis*, 's-Gravenhage 1991.

¹¹ *Catalogus van goud en zilverwerken*, Rijksmuseum, Amsterdam 1952, nr. 161; R. van Luttervelt, 'Herinneringen aan Michiel Adriaensz. de Ruyter in het Rijksmuseum', *Bulletin van het Rijksmuseum* 5 (1957), pp. 39-41.

¹² Zie behalve Boon, *op.cit.* (noot 2), Frits Lugt, *Marques de collections*, Amsterdam 1921, pp. 4-5, no. 12.

¹³ Zie Boon, *op.cit.* (noot 2), pp. 18-24.

¹⁴ De Hoop Scheffer, *op.cit.* (noot 3), pp. 89-91; *All the paintings*, *op.cit.* (noot 4), p. 33.

¹⁵ Zie De Hoop Scheffer, *op.cit.* (noot 3), p. 90.

Dit laatste boek werd door Franken en later door zijn vriend Waller geheel herzien en gecorrigeerd; tot publicatie van het manuscript, dat zich in het Rijksprentenkabinet bevindt, is het nooit gekomen. Het door Waller in 1899 in nauwe samenwerking met Van der Kellen begonnen register op alle Nederlandse graveurs, werd pas na diens dood in 1938 als het *Bio-grafisch woordenboek van Noord Nederlandsche graveurs* gepubliceerd. Zie J. F. Heijbroek, 'François Gérard Waller (1867-1934), kunsthistoricus en collectionneur', *Bulletin van het Rijksmuseum* 32 (1984), pp. 118-135.

¹⁶ *Bulletin van het Rijksmuseum* 32 (1984), pp. 111-151, met bijdragen van J. W. Niemeijer, J. F. Heijbroek en R. E. O. Ekkart.

¹⁷ Zie De Hoop Scheffer 1958, *op.cit.* (noot 3), pp. 93-95. Over de huidige toeschrijvingen van de Rembrandt-tekeningen, Peter Schatborn, *Tekeningen van Rembrandt, zijn onbekende leerlingen en navolgers - Catalogus van de Nederlandse tekeningen in het Rijksprentenkabinet etc.* Amsterdam/'s-Gravenhage 1985, p. ix. De Segers werd aan het Rijksmuseum gelegateerd, op voorwaarde dat een schilderij van vergelijkbare waarde aan de Gemeente Groningen werd geschonken (zie *All the paintings*, 1976, p. 513.).

¹⁸ Zie Boon, *op.cit.* (noot 2), pp. 25-26, 28.

¹⁹ A. S. Nolst Trenité, 'Gouden snuifjes, gedreven zilver, ofwel cadeautjes van het staatsbewind', *Rotterdams Jaarboekje* 9 (1991), pp. 259-278.

²⁰ J. F. Heijbroek met medewerking van Herbert Henkels, 'Het Rijksmuseum voor Moderne Kunst van Willem Steenhoff. Werkelijkheid of utopie?', *Bulletin van het Rijksmuseum* 39 (1991), pp. 163-231.

²¹ *Ibidem*, pp. 173-78, 197-200; zie ook J. F. Heijbroek, 'De collectie Van Randwijk en het Rijksmuseum', *Bulletin van het Rijksmuseum* 39 (1991), pp. 485-504.

²² Zie *All the paintings, op.cit.* (noot 4) p. 37, en *Supplement* 1992, p. 34.

²³ E. P. Engel, 'Het ontstaan van de verzameling Drucker-Fraser in het Rijksmuseum', *Bulletin van het Rijksmuseum* 13 (1965), pp. 45-64.

²⁴ Zie over de verzameling Hoogendijk, Heijbroek 1991, *op.cit.* (noot 20), pp. 185-1990 en Herbert Henkels in een binnenkort in dit *Bulletin* te publiceren artikel.

²⁵ Tot het legaat van mr. S. Crommelin behoort ook een door Redon getekend portret van Andries Bongers, nagelaten onder last van levenslang vruchtgebruik door de echtgenote van mr. S. Crommelin.

²⁶ Zie *All the paintings, op.cit.* (noot 4), p. 40.

²⁷ Zie over de persoonlijkheid van Schmidt-Degener en zijn betekenis als directeur van het Rijksmuseum, Ger Luyten, '«De veelheid en de eelheid»: een Rijksmuseum Schmidt-Degener', *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek* 35 (1984), pp. 351-429.

²⁸ J. F. Heijbroek, 'Adriaan Pit, directeur van het Nederlandsch Museum,' *Bulletin van het Rijksmuseum* 33 (1985), pp. 233-65, speciaal 247-52. Zie ook H. W. van Os, 'Otto Lanz en het verzamelen van vroege Italiaanse kunst in Nederland', *Bulletin van het Rijksmuseum* 26 (1978), pp. 147-74 en Charlotte Wiethoff, 'De kunsthandelaar Jacques Goudstikker (1897-1940) en zijn betekenis voor het verzamelen van vroege Italiaanse kunst in Nederland,' *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek* 32 (1981), pp. 249-278.

²⁹ Zie over deze schenking, *Bulletin van het Rijksmuseum* 9 (1961), 41-121, met bijdragen van A. F. E. van Schendel, E. R. Meijer, J. L. Cleveringa, Prof. I. Q. van Regteren Altena, K. G. Boon, Th. H. Lunsingh Scheurleer. Zie ook 'In Memoriam Isaac de Bruyn', *ibidem* 2 (1954), pp. 27-28.

³⁰ Zie over de betekenis van de Vereniging Rembrandt voor het Rijksmuseum, *Bulletin van het Rijksmuseum* 31 (1983), pp. 151-231.

³¹ Zie J. W. Niemeijer, 'Het Rijksprentenkabinet en F. G. Waller', *Bulletin van het Rijksmuseum* 32 (1984), pp. 111-117.

³² Een van de weinig breed samengestelde collecties was het legaat van mevrouw V. R. van Poelgeest-Spatkova uit 1976, uit wiens collectie het museum een keus kon maken, bevatte weinig objecten van bijzondere betekenis. Zie 'Keuze uit het legaat Van Poelgeest-Spatkova', *Bulletin van het Rijksmuseum* 25 (1977), pp. 179-192. Minder veelzijdig was het legaat van M. Aronson te Amsterdam in 1989 dat behalve een schilderij van Jongkind, vooral ceramiek bevatte, zie *idem* 39 (1991), pp. 134, 136-38.

³³ Zie 'Keuze uit de schenking van jonkvrouw C. I. Six', *Bulletin van het Rijksmuseum* 27 (1979), pp. 134-151. De begunstiging door de familie Six van de textielcollectie van het Rijksmuseum heeft een lange traditie. Bijzonder zijn de schenkingen Six altijd, bijvoorbeeld in 1971 een lap ongebruikte(?) beschilderde Japanse zijde (74,5 x 1650 cm), waarschijnlijk 4de kwart 18de eeuw. De lap maakt deel uit van een grotere schenking textiel in dat jaar. Van de heren P. Six (1975), Six van Everdingen (1976) en Six van Wimmenum werden linnen damast servet-

ten als schenking ontvangen; van mevrouw Van Haersma Buma-Six in 1991 kanten. Nog in 1992 ontving het museum van de erven van jonkvrouw C. I. Six diverse stukken achttiende- en negentiende eeuwse textiel ten geschenke, waaronder een groenzijden dekkleed voor een vuurmand, waarschijnlijk achttiende eeuw.

³⁴ Zie *Bulletin van het Rijksmuseum* 18 (1970), p. 39 en A. M. L. E. Mulder-Erkelen, 'De kantverzameling Jiskoot-Pierson, een groot geschenk', vrouwenblad. Als jubileumgeschenk van *Het Kantsalet* ontving het Museum in 1975 een bruidsjapon van Brusselse applicatiekant ca. 1890, zie *Bulletin van het Rijksmuseum* 24 (1976), p. 142, 151.

³⁵ Linnen damast en beddegoed vinden we in vrijwel elk jaarverslag vermeld als schenking, waarbij naast vele schenkingen van de heer Burgers, onder meer de volgende namen genoemd kunnen worden: verschillende leden van de familie Six (zie noot 33), Mrs. Haynes (1969), Moens-Tjarda van Starckenborch Stachouwer (1971), Burgers (1972), Chichester (1970), Van Hasselt-Tutein Nolthenius (1974), Lucassen (1973), Vreede (1973), Van Schendel-Reesink (1980), Berg-van Kretschmar (1976), Pitloo (1980), Jolles (1984), Mus (1986), Burgers (1986), van Haersma Buma (1985), Du Preez (1987-90), De Bruyn Kops (1988), Beyerman (1987), Teding van Berkhout (1988). Zie ook noot 36 en *Bulletin van het Rijksmuseum* 37 (1989), pp. 341-48.

³⁶ Zie C. A. Burgers, vrouwenblad *Keuze uit de textiel schenking uit Twickel en Weldam*, Rijksmuseum, Amsterdam 1991.

³⁷ A. L. den Blaauwen, 'Schenking Jaffé-Pierson', *Bulletin van het Rijksmuseum* 26 (1978), pp. 113-26.

³⁸ Th. M. Duyvené de Wit-Klirrkhamer, 'Kapitein Schrijver en de zilversmid Jan Lanckhorst', *Bulletin van het Rijksmuseum* 12 (1964), pp. 69-84.

³⁹ F. Liefkes, 'Twee sterkasten', *Bulletin van het Rijksmuseum* 15 (1967), pp. 131-34.

⁴⁰ Zie het hieraan gewijde nummer van het *Bulletin van het Rijksmuseum* 20 (1972), pp. 1-72.

⁴¹ R. J. Baarsen, 'Zilver van Georg Jensen uit de schenking Domela Nieuwenhuis', *Bulletin van het Rijksmuseum* 33 (1985), pp. 44-54.

⁴² J. Fontein, cat. tent. *Oosterse schatten - 4000 jaar Aziatische kunst*, Amsterdam (Rijksmuseum) 1954.

⁴³ Zie over het legaat aan de Vereniging, *Aziatische kunst uit het legaat Westendorp*, Amsterdam

(Museum voor Aziatische Kunst/Rijksmuseum), 1968-69 en over de Kakiemon-collectie, *Asiatic Art, op.cit.* (noot 1), p. 30.

⁴⁴ Zie voor het legaat van de heer en mevrouw C. S. Lechner, K. W. Lim, 'Recente legaten aan het Museum voor Aziatische kunst', *Bulletin van het Rijksmuseum* 16 (1968), pp. 84-94. Zie ook *Legaat Verburgt*, Amsterdam (Museum voor Aziatische Kunst/Rijksmuseum), 1970 en voor de schenking Hülsmann-Stork, *Bulletin van de Vrienden der Aziatische kunst*, derde serie/1980, nr. 24, pp. 3-34. Behalve legaten vinden schenkingen bij speciale gelegenheden plaats: bij het Jubileum van de Vereniging in 1978 en 1993, bij het uittreden van bestuursleden.

De schenking van de Japanse lessenaar door mr. O. J. Tj. N. Domela Nieuwenhuis in 1978 kwam op deze wijze in het Rijksmuseum.

⁴⁵ Zie cat.tent. (A. M. L. E. Mulder-Erkelen) *Oosterse tapijten uit de schenking Van Aardenne*, Amsterdam (Rijksmuseum) 1977.

⁴⁶ Cat. tent. *Miniaturen uit India. De verzameling van dr. P. Formijne*, Amsterdam (Rijksprentenkabinet/Rijksmuseum) 1978-79.

⁴⁷ Door aankopen en schenkingen van onder meer de heer S. K. Chirimar (zie *Bulletin van het Rijksmuseum* 39 (1991), pp. 305-06, 308, 310), is dit ensemble de laatste jaren aangevuld.

⁴⁸ Zie *Catalogue of the collection of Japanese prints*, Part I-V, Amsterdam (Rijksprentenkabinet/Rijksmuseum), 1977-'90, en in part I - *The age of Harunobu*, 1979, pp. 9-10: 'The history of the collection'. Bij het tot vorming van de verzameling prenten uit de Meiji-periode hebben schenkingen een belangrijke bijdrage gevormd, zie *idem, part V - The age of Yoshitoshi* Amsterdam 1990.

⁴⁹ K. G. Boon, 'Surimono uit het legaat Dr. J. A. Bierens de Haan', *Bulletin van het Rijksmuseum* 6 (1958), pp. 38-42.

⁵⁰ Zie *Bulletin van het Rijksmuseum* 26 (1978), pp. 33, 43. Tot de talrijke legaten aan het Rijksprentenkabinet, behoort ook dat van dr. J. A. van Dongen van vijf tekeningen, o.m. van Sluyters, Weissenbruch, S. van Ruysdael, in 1972, zie K. G. Boon, 'Een belangrijk legaat voor het Prentenkabinet', *Bulletin van het Rijksmuseum* 20 (1972), pp. 120-21, en de schenking van twee tekeningen door O. H. Busch, zie *idem* 34 (1986), pp. 113, 116, en 118. Zie ook de volgende noot.

⁵¹ Zie over deze schenking 'Keuze uit de aanwinsten van het Rijksprentenkabinet', *Bulletin van het Rijksmuseum* 29 (1981), pp. 163-82. De

nazaten van de vroegere directeur van het Rijksprentenkabinet schonken in 1992 een groep prenten uit zijn verzameling, die in het Rijksprentenkabinet ontbraken. Een andere oud-directeur van het Rijksprentenkabinet, Jonkheer H. Teding van Berkhout legateerde in 1969 een groep tekeningen voor een deel van de hand van D. P. G. Humbert de Superville en deels werk van zijn leerlingen, zie J. W. Niemeijer, 'D. P. G. Humbert de Superville en de familie Kemper', *Bulletin van het Rijksmuseum* 17 (1969), pp. 171-75.

⁵² Zie cat. tent. (I. M. de Groot) *Jan Mankes – Prenten en tekeningen*, Amsterdam Rijksmuseum/Rijksprentenkabinet 1982.

⁵³ Zie cat. tent. (I. M. de Groot) *Charles Meryon – Etsen van Parijs*, Amsterdam (Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet) 1991.

⁵⁴ Cat. tent. (I. M. de Groot), *Jacques Villon – grafiek – Uit een particuliere verzameling*, Amsterdam (Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet) 1984.

⁵⁵ Zie P. Schatborn, 'Tekeningen van R. N. Roland Holst', *Bulletin van het Rijksmuseum* 27 (1979), pp. 68-85 en 'Het legaat R. N. Roland Holst', Amsterdam, Rijksprentenkabinet, vouwblad xvii, 1979. Al in 1963 werd het complete grafische werk van Roland Holst ten geschenke gegeven door mevrouw I. van Eibergen Santhagens-Waller; zie over deze schenking, *Bulletin van het Rijksmuseum* 11 (1963), pp. 63-65.

⁵⁶ In 1963 werden door de erven van prof. dr. Jan Pieter Veth tekeningen (236), prenten en schetsboeken (2) van zijn hand aan het Rijksprentenkabinet geschonken; zie over deze schenking, *Bulletin van het Rijksmuseum* 11 (1963), pp. 63-65. In 1984 schonk D. A. Delprat de brievencollectie van Jan Veth aan het Rijksprentenkabinet.

⁵⁷ Zie *Bulletin van het Rijksmuseum* 31 (1983), pp. 126-139 en *idem* 39 (1991), pp. 332-335.

⁵⁸ Zie *Bulletin van het Rijksmuseum* 32 (1984), 'Keuze uit de aanwinsten: de schenking Charlotte van Pallandt', pp. 218-229.

⁵⁹ Zie *Bulletin van het Rijksmuseum* 30 (1982), 'Keuze uit de aanwinsten. Portretminiaturen uit de verzameling mr. A. Staring', pp. 192-205.

⁶⁰ Zie Th. H. L. S., 'Een kapitale schenking', *Bulletin van het Rijksmuseum* 2 (1954), pp. 64-65.

⁶¹ Bij Van Schendels afscheid als hoofddirecteur van het Rijksmuseum kwam het Ursula-beeld van Henrik Douvermann in het

Rijksmuseum als een schenking van het Ministerie en diverse fondsen, zie *Bulletin van het Rijksmuseum* 23 (1975), pp. 63-65. Bij Levie's afscheid een imposant romantisch landschap van Willem Roelofs (zie *Bulletin van het Rijksmuseum* 37 (1989), pp. 313-21) en een fraaie Coupe van Froment-Meurice uit 1851, zie *Bulletin van het Rijksmuseum* 38 (1990), pp. 245, 248-49.

Uit het fonds dat bij zijn afscheid bijeen was gebracht schonk de oud-directeur van het Rijksprentenkabinet K. G. Boon, een prachtige kleurenheidsnede van Eishi, zie *Bulletin van het Rijksmuseum* 23 (1975), pp. 179-83, afb. 3. Bij dat van zijn opvolger dr. J. W. Niemeijer in 1990 werd onder meer een tekening van Van Strij door kunsthandelaar Boerner geschonken, zie *Bulletin van het Rijksmuseum* 38 (1990), pp. 336-344. Bij het afscheid van drs. A. L. den Blaauwen in 1988 ontving het museum verschillende stukken ceramiek van antiquairs die een hechte band met hem hadden onderhouden, zie *Bulletin van het Rijksmuseum* 36 (1988), pp. 140, 144, 261, 265 en *idem* 37 (1989), pp. 32, 36, *idem* 39 (1991), p. 139.

⁶² B. Haak, 'Het portret van Pompejus Occo door Dirck Jacobsz.', *Bulletin van het Rijksmuseum* 6 (1958), pp. 27-37.

⁶³ Zie *Verslag van de hoofddirecteur van het Rijksmuseum te Amsterdam over het jaar 1977*, pp. 7, 18, 27, 29, 57, 63, 67.

⁶⁴ Zie *Bulletin van het Rijksmuseum* 39 (1991), pp. 301 en 40 (1992), pp. 174-76: bij de laatste beschrijving ontbreekt de vermelding: aangekocht uit de middelen van het legaat P. Brugge-man.

⁶⁵ Vier schilderijen, enkele tapijten, stukken sculptuur, enkele kunstnijverheidvoorwerpen en twee tekeningen, alle gereproduceerd en beschreven in *Bulletin van het Rijksmuseum* 7 (1959), pp. 53-83.

⁶⁶ Zie voor de aankoop in 1990, *Bulletin van het Rijksmuseum* 39 (1991), p. 300, 1991: 41 (1991), p. 176.

⁶⁷ Een analyse van de verschuiving van particulier initiatief naar een overheersende rol van de overheid en fondsen bij de Nederlandse musea geeft Bram Kempers, 'Aandelen in onsterfelijkheid', in *De hulpbehoevende mecenas – Particulier initiatief, overheid en cultuur, 1940-1990*, Amsterdam-Zutphen 1990, pp. 72-129.